

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Bakalářská práce

**Privatizace státního majetku v průběhu postkomunistické
transformace (případ Československa)**

Bc. Markéta Nepožitková

Plzeň 2014

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Privatizace státního majetku v průběhu postkomunistické
transformace (případ Československa)**

Bc. Markéta Nepožitková

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Naxera

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala všem, kteří mi pomohli při vzniku této práce. Mé poděkování patří především panu PhDr. Vladimíru Naxerovi, vedoucímu mé bakalářské práce, za rady, pomoc a konzultace při psaní práce.

Obsah

1	Úvod.....	4
2	Socialismus a centrálně plánové hospodářství.....	7
2.1	Charakteristika státně socialistického systému se zaměřením na jeho ekonomickou podstatu.....	10
2.2	Politické příčiny zhroucení státního socialistického systému	12
3	Transformace postkomunistických zemí se zaměřením na ekonomickou oblast, příklad československa	14
3.1	Postoje ekonomů k transformaci ekonomiky	18
3.2	Konkrétní kroky v postkomunistické transformaci Československa	19
3.2.1	Politický vývoj v Československu v době transformace a vliv rozdělení země na transformaci.....	22
3.2.2	Vládní koncepce ekonomické transformace Československa.....	24
4	Debata politických představitelů v československu o podobě privatizace	26
4.1	Vládní návrhy na ekonomickou přeměnu Československa.....	27
4.1.1	Návrh vlády ČR – Strategie ekonomické reformy	27
4.1.2	Návrh federální vlády – Návrh strategie přechodu k tržní ekonomice..	28
4.1.3	Výsledný přijatý návrh	30
4.2	Ostatní návrhy privatizace	31
5	Privatizace	35
5.1	Implementovaná legislativa související s privatizací	37
5.1.1	Privatizační metody.....	39
6	Zhodnocení dopadů ekonomické transformace.....	41

7 Závěr.....	45
Poznámky.....	48
Použité zkratky	49
Seznam použité literatury a pramenů.....	50
Resumé.....	55
Přílohy.....	56

1 Úvod

Druhá polovina tzv. krátkého 20. století¹ byla charakteristická rozdělením světového hospodářství do dvou odlišných názorových proudů z hlediska role státu v ekonomice. Těmi byly socialismus a kapitalismus. Část střední a východní Evropy včetně Československa se po 2. světové válce dostala do područí Sovětského svazu. Představitelé Československa jim přislíbili těsnou spolupráci, vybudování státně socialistického systému a prostřednictvím reformu to také uskutečnili. Z Československa se stala centrálně plánovaná ekonomika založená na státním vlastnictví podniků. Veškeré hospodářské činnosti byly řízeny byrokratickým aparátem. V 80. letech 20. století se socialistické ekonomiky začaly vnitřně hroutit, stejně jako celý socialistický blok. Po pádu režimu v Československu po listopadu 1989 se nové vedení státu rozhodlo transformovat socialistické hospodářství na tržní ekonomiku. Po ustanovení nové vlády po volbách v červnu 1990 došlo ke shodě politických představitelů na postupu ekonomické postkomunistické transformace. Privatizace československého státního majetku měla proběhnout co možná nejrychleji tzv. šokovou terapií. Jejím cílem byla rychlá implementace zákonů související se zavedením tržní ekonomiky.

Hlavním cílem práce je podrobná analýza průběhu privatizace a zhodnocení jejich důsledků. V rámci tohoto cíle bych se chtěla zaměřit na vládní a opoziční návrhy privatizace a jejich stranicko-politické zabarvení. Vítězný návrh na privatizační proces charakterizují v práci detailněji. Dílčím cílem práce je uvést společenské a institucionální předpoklady, které privatizaci státního majetku doprovázely. V textu se budu snažit odpovědět na následující otázky: Na jakém principu fungovalo hospodářství před transformací? A v jakém stavu toto hospodářství při zahájení transformace bylo? Jaké byly hlavní vládní a opoziční návrhy na transformaci ekonomiky? Měl provedený návrh podporu obyvatel?

Při vypracování práce jsem čerpala především z monografií českých autorů jako například J. Bureše (Bureš, 2012), tzv. otců privatizace V. Klause (Klaus, 1991 a 1995), D. Třísky (Tříška, 2002), ale i z monografií jejich kritiků Z. Šulce (Šulc, 2002 a 2009),

¹ Termín, který použil ve své knize *The age of Extremes The Short Twentieth Century 1914–1991* Eric Hobsbawm, ohraničuje události krátkého 20. století 1. světovou válkou a pádem ideologie socialismu po rozpadu Sovětského svazu.

L. Mlčocha (Mlčoch, 1997), dále sociologa J. Kabeleho (Kabele, 2005), jehož práce *Z kapitalismu do socialismu a zpět* velice obsáhla, jak fungování socialistického systému, tak transformaci na kapitalistický systém. Literatura, která se zabývá tímto tématem, má tendenci tíhnout k určité názorové skupině podporovatelů či oponentů uskutečněného privatizačního konceptu a mou snahou bude takové texty kriticky zhodnotit. Dále jsem vycházela z tezí zahraničních autorů A. Åslunda (Åslund, 2002), S. P. Huntingtona (Huntington, 2008), J. L. Linze a A. Stepana (Linz – Stepan, 1996), J. Staniszki (Staniszki, 2006), která má svými postoji velmi blízko k marxistické filosofii. Publikace zahraničních autorů mi byly zdrojem především pro část, která se týkala obecného pojetí postkomunistické transformace. Dále jsem vycházela z primárního práva ústavy Československé socialistické republiky z roku 1960 a ústavy České republiky z roku 1992.

Práce je rozdělena do kapitol dle jejich chronologické posloupnosti. Celkem má text šest kapitol. V první kapitole práce si stanovím cíl a analyzované otázky. V druhé kapitole charakterizuji státní socialistický systém s důrazem na centrálně plánové hospodářství. Zaměřím se na příčiny a průběh jeho vzniku v Československu, dále na jeho charakteristiku a úlohu strany a politického vedení v hospodářství. Detailně analyzují faktory, které vedly k deformaci a pádu socialismu.

Ve třetí kapitole se zaměřím na transformaci postkomunistických zemí. Učiním tak nejdříve ze všeobecného hlediska, a pak se zaměřím na příklad Československa. Postkomunistickou transformaci analyzují v oblasti společenské, politické a ekonomické. Zaměřím se především na ekonomickou oblast. Společenskou a politickou oblast zmiňuji pro úplnost analýzy postkomunistické transformace. Představím konkrétní postup transformace, který politické vedení uskutečnilo. V kapitole jsou charakterizovány cíle transformace a metody, jež při tom byly použity, a také jaký důsledek mělo jejich rozhodnutí na politický vývoj v 90. letech a volební výsledky. Dále v druhé kapitole analyzují, jaké byly možnosti provedení ekonomické transformace. Mezi ně patřil například institucionální a liberální přístup nebo metoda šokové terapie a gradualismu.

Čtvrtá kapitola bude zaměřena na debatu politických představitelů o podobě privatizace v Československu. V jejich návrzích se budu soustředit převážně na otázky, kdo se bude privatizace účastnit, v jaké míře to budou českoslovenští občané a zahraniční investoři, a jakými metodami privatizace proběhne, či jestli budou podniky

nejprve restrukturalizovány či privatizovány. Konfliktní linie se vytvořila mezi liberální a konzervativní formací, které chtěly rychlejší privatizaci s rozsáhlou liberalizací ekonomiky, a proti nim stáli sociální demokraté a socialisticky orientované skupiny, ty upozorňovaly především na sociální dopady ekonomické transformace.

Pátá kapitola práce bude zaměřena na privatizaci v Československu a její průběh. Do československé privatizace je řazena tzv. malá a velká privatizace a dále restituce majetku, který byl během vlády KSČ znárodněn. Charakterizují zde použité privatizační metody se zaměřením na metodu kupónové privatizace, úlohu investičních fondů a úlohu Fondu národního majetku.

V poslední šesté kapitole zhodnotím důsledky transformace československé ekonomiky. Zhodnocení provedu na vývoji makroekonomických ukazatelů země a také na vnímání ekonomické transformace veřejnosti v průběhu 90. let. Konkrétně se zaměřím na nepříznivý vliv transformace na bankovní sektor a roli investičních fondů v privatizačním procesu. V kapitole shrnu výsledky privatizace státního majetku.

2 Socialismus a centrálně plánové hospodářství

Socialismus se v Česku podle J. Kabeleho a M. Hájka začal formovat již na přelomu roku 1944 a 1945 a na Slovensku v roce 1945. Pravdivost tohoto výroku dokazují na výroku E. Beneše z konce války o překonání liberální společnosti a snaze najít v poválečném uspořádání nové společenské normy (Kabele – Hájek, 2008: 41–42). Jeho tvrzení podporují závěry moskevských jednání o spojenecké smlouvě v roce 1943. E. Beneš se zavázal k poválečné spolupráci se Sovětským svazem socialistických republik (dále jen SSSR) dohodl se na budoucím uspořádání země založeném na marxisticko-leninské principu fungování státu (Kabele, 2005: 166). Období od počátku formování socialismu do únorové revoluce je nazýváno národně demokratickou revolucí. V republice nebyl obnoven ústavní režim a přestaly se respektovat základy právního státu, ke kterým patřila dělba státní moci mezi jednotlivé státní instituce. Parlament ztratil svou zákonodárnou moc. Ta byla vykonávána pomocí vydávání dekretů prezidenta republiky. Politická moc byla koncertována v rukou nezakázaných stran, které se seskupily v Národní frontě (Kabele – Hájek, 2008: 41–44). Cílem nekomunistických stran Národní fronty bylo omezit a usměrnit hospodářskou soutěž. K tomu přispěly znárodňovací dekrety prezidenta republiky E. Beneše. V znárodňovací vlně došlo hned po válce k postupnému rušení hospodářské soutěže, kterou mělo nahradit ústřední plánování. Znárodnění podpořily i nekomunistické strany. Ty tento proces nenazývaly znárodněním jako komunisté, nýbrž socializací. V ekonomice stále působily tržní síly, které vytvářely cenu na trhu statků a služeb, nepodařilo se je vyřadit přidělovým lístkovým systémem (Kabele, 2005: 113). Oproti tomu P. Machonin (Machonin, 1997) nachází počátky zrodu státního socialistického systému v období po skončení války ve spojitosti s nacionalizací národního bohatství, zemědělskými reformami, vítězstvím komunistů ve volbách apod. (Machonin, 1997: 107). Pokud budeme počátky socialismu datovat z hlediska institucionálního a konkrétních reforem musíme souhlasit s názorem P. Machonina. Ale jak dokládá text od J. Kabeleho, zárodky vzniku socialistického státního zřízení byly již ve válečných dohodách se Sovětským svazem (Kabele, 2005: 166).

P. Machonin (Machonin, 1997) se zabývá otázkou, zda na zrod socialistického systému v Československu měly vliv pouze vnější síly a jejich použití násilných prostředků, nebo jestli u jeho zrodu stály také vnitřní síly. Komunistická strana

Československa (dále jen KSČ) měla širokou voličskou základnu. To dokládají volby v roce 1946 s více než 40 % volební podporou pro komunistickou stranu. Voliče si získala prováděním rozsáhlé sociální politiky. Státně socialistický systém měl po většinu doby jeho existence podporu společnosti od nižších tříd, které využívaly jeho výhod. Velká část dělnické třídy podporovala rozsáhlé znárodňování. Podporu získal socialistický systém na počátku i u středních a vyšších vrstev společnosti, které byly vděčny Sovětskému svazu za garanci Československa jako suverénního státu a zaujala je vidina demokratického modelu socialismu, který zaručoval drobné svobodné podnikání. Podporu této části společnosti komunisté postupně v průběhu socialistické transformace ztráceli. Odpověď na otázku, zdali u zrodu socialismu stály také vnitřní síly, je po této analýze kladná. Socialismus měl zpočátku širokou podporu napříč společenskými třídami. V průběhu své existence byl schopen se socialistický systém udržet do té doby, dokud byla redistribuce výhodná pro nižší třídy, a tím zajištěna jejich loajalita (Machonin, 1997: 98–100).

P. Machonin dělí socialistický systém v Československu do tří období. Prvnímu období předchází období známé jako národní demokratická revoluce a datuje ji od roku 1945 do roku 1948. První období socialismu přichází s nastolením komunistického politicko-mocenského systému v roce 1948 do konce druhé třetiny 50. let. Došlo k vyvlastnění zbývající části soukromého sektoru – zbytku drobných vlastníků (Machonin, 1997: 107). V oblasti hospodářské politiky státu v letech 1949–1951 došlo ke zrušení obchodního práva, protože bylo považováno za ochranu formu kapitalistického vykořisťování, a byly přijaty zákony nutné pro přechod ke kolektivnímu zemědělskému hospodaření v družstvech (Kabele – Hájek, 2008: 46).

Druhé období datuje autor od konce 50. let do roku 1968. Toto období bylo charakteristické pokusy o ekonomické a politické reformy (Machonin, 1997: 107–108). Z hlediska studovaného problému privatizace státního majetku v průběhu postkomunistické transformace je nutné se na toto období zaměřit detailněji. Je to z toho důvodu, že část politických a ekonomických představitelů transformace pocházela z řad tzv. osmašedesátníků, tzn. z reformátů v tomto období, a snažila se v 90. letech znovu prosadit ekonomické reformy období jara 1968. Státní socialismus v tomto období označují sociálně-vědní badatelé jako snahu o konvergenci socialismu a kapitalismu, která měla vést k zavedení trhu, demokratizaci, meritokracii, jejímž důsledkem by byla významná modernizační přeměna ekonomiky (Machonin, 1997: 107–108). Cílem těchto

reforem bylo zlepšit alokační efektivitu při dosavadní redistribuci zdrojů. Nezabývaly se již vyřešením problému nízké efektivity a rozsáhlé byrokracie, které brzdily hospodářský růst. Ústřední plánování mělo být nahrazeno regulačním vyjednáváním o nastavení vstupů a výstupu pro podniky, cenách, platech, daních, dotacích a investicích. Ekonomické reformy zastavila invaze vojsk Varšavské smlouvy (Kabele, 2005: 116).

Poslední třetí období socialismu probíhalo v letech 1969–1989. Na jeho počátku došlo k zastavení reformy a opětovné instalaci politicko-mocenského monopolu. Ke konci období je v Československu prosazována myšlenka sovětské perestrojky, jejímž cílem bylo zlepšit státně socialistický systém při jeho zachování jako hlavního ideologického směru společnosti (Machonin, 1997: 108–109). Sovětské vedení nechťelo nadále upustit od centrálně plánovaného systému hospodářství a bálo se sociálních dopadů, které by sebou přinesla deregulace a zvýšení cen. Byť by tento krok dopomohl k ekonomické rovnováze. V 80. letech se hospodářské problémy spojené se systémem centrálně řízených ekonomik začaly kupit. Problémy se týkaly „*pomalého vědecko-technického pokroku, nízké kvality mnoha výrobků, málo pestré nabídky zboží, nadměrné rozestavenosti, poruch v dodavatelsko-odběratelských vztazích, nízké efektivnosti využívání základních fondů a zahraničně obchodní směnnosti*“ (Faltus – Průcha, 2003: 187). Stále viditelnější bylo rozšiřování tzv. šedé ekonomiky². Československé hospodářství bylo stále více pozadu za jinými zeměmi v oblasti objemu produkce a výkonnosti ekonomiky (Faltus – Průcha, 2003: 186–188). Aby se zvýšila výkonnost ekonomik členů Rady vzájemné hospodářské pomoci (dále jen RVHP), vyhlásil tehdejší generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu M. Gorbačov v roce 1986 přestavbu ekonomického systému. Jejím principem bylo vyvést hospodářství východní bloku s ekonomické stagnace a postupně implementovat zákony, které by umožnily zavedení privátního sektoru (Petrov, 2008: 199–200). Perestrojka byla odrazem krize v sovětském bloku, kterým se politické vedení snažilo obnovit důvěru společnosti v státní socialismus. Ale po počátečním nadšení u společnosti začala veřejnost vnímat perestrojku jako konečnou krizi sovětského bloku. To začali využívat představitelé politické opozice v komunistických zemích včetně Československa (Machonin, 1997: 108–109). V období perestrojky se reformní českoslovenští politici ekonomové soustředili v nově založeném Prognostickém ústavu, který vedl V.

² Za šedou ekonomiku jsou označovány ekonomické vztahy, které porušují morální normy a jsou na hraně zákona.

Komárek. Jako výsledek svých debat vydali souhrnnou prognózu ČSSR do roku 2010, kde zaujímají jednoznačné stanovisko, že současný hospodářský systém již není dlouhodobě udržitelný a musí být reformován. Jako řešení udávají demontáž centrálně plánované ekonomiky a zavedení ekonomického systému s prvky tržního hospodářství. Tato zpráva byla samozřejmě vedením KSČ přijata s rozpaky. Dále zde působil Ekonomický ústav ČSAV s ekonomickými teoretiky kolem J. Zieleniece³ (Holman, 2005: 510). Obě dvě instituce později vydávají svá stanoviska k československé privatizaci.

2.1 Charakteristika státně socialistického systému se zaměřením na jeho ekonomickou podstatu

K socialistickému zřízení a zavržení kapitalistické společnosti se Československo hlásilo i legislativně v ústavě z roku 1960 (preambule, článek 2). V článku 7 hlavy první je ekonomika země definována jako „*socialistická hospodářská soustava, v níž jsou výrobní prostředky zespolečňšněny a veškeré národní hospodářství je plánovitě řízeno [...] Veškeré národní hospodářství je řízeno státním plánem rozvoje národního hospodářství, který se vypracovává a uskutečňuje za nejširší aktivní účasti pracujícího lidu.*“⁴

Pro socialistickou společnost byla charakteristická podřízenost národních systémů sovětskému bloku. V rámci něj docházelo k redistribuci směrem k méně rozvinutým státům. Další charakteristikou evropských socialistických společností byla vláda jedné strany, založená v krajním případě na monopolu jedné strany na státní moci. Socialismus se vyznačoval vysokým stupněm centralizace, omezením lidských práv, rozsáhlou byrokratizací, omezením práv menšin a ideologickou unifikací (Machonin, 1997: 100–101). Socialistický revoluční mýtus byl založen na myšlence budování socialismu a boji proti imperialismu po boku Sovětského svazu. Společnost měla být postavena na zásadě, která byla zmíněna i v ústavě z roku 1960 – Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb (Kabele – Hájek, 2005: 40).

³ J. Zielenec působil před rokem 1989 v Ekonomickém ústavu Československé akademie a byl spoluzakladatelem ODS a ministrem zahraničí v Klausově vládě v letech 1993–1996.

⁴ Čl. 7 ústavního zákona č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

Stát měl významnou úlohu v ovlivňování hospodářských procesů. Byl odpovědný za výživu obyvatelstva a zemědělské reformy (Landau – Průcha, 1995: 9). Neexistoval trh, kde by se ceny tvořily pomocí nabídky a poptávky po statku či službě. Ceny byly nařízené státní byrokracií. Stát měl vše v hospodářství pod kontrolou a nedovoloval svobodné podnikání. Na základě zákona bylo považováno za nelegální. Největší manažerskou dovedností bylo mít, co nejlepší vztahy se stranickým vedením, aby tím získali pro podnik nedostatkové zdroje nutné pro jeho vyšší výkonnost. Kromě cen se v centru byrokratického aparátu plánovaly také hmotné výstupy produkce, tedy kolik daného statku má podnik vyrobit. Tento ukazatel byl klíčový pro určení výkonnosti podniků (Holman, 2000: 9–10). Státu byl podřízen bankovní sektor včetně monetární politiky. Nejužší okruh straníků KSČ se schválením od Sovětského svazu rozhodoval o úvěrech, hospodářských smlouvách a clech.

Ekonomická podstata státně socialistického systému byla založená na ústředním plánování. Jeho principem bylo všeobecné státní vlastnictví, vysoké odvody a redistribuce zdrojů. Cíle ústředního plánu byly formovány prostřednictvím stranických programů (Kabele, 2005: 111). Vláda převzala podnikatelskou roli, kterou v tržní ekonomice zastává vlastník podniku. Jejím úkolem v podniku bylo spravovat tyto národní podniky. Rozhodovat o postupování rizika, měření produktivity zaměstnanců, plnění závazků vůči zaměstnancům a převzetí odpovědnosti. Vliv strany na vedení podniku byl v tomto případě jednoznačný. Ředitele podniku a členy představenstva jmenoval ústřední orgán po schválení ministrem průmyslu. Ústřední orgány měly svá představenstva a ředitele, kteří byli jmenováni vládou země (Kabele, 2005: 119–121). Společenské vlastnictví bylo vykonáváno tak, že stát svěřil prostředky ministerstvům, které byly přerozděleny mezi národní podniky a ty s nimi hospodařily. Stát se stal vlastníkem a poskytovatel veřejných služeb (Kabele, 2005: 521). Článek 8 hlavy první charakterizuje dvě formy socialistické společenské vlastnictví. Jsou jimi „*státní vlastnictví, které je vlastnictvím všeho lidu (národní majetek), a družstevní vlastnictví (majetek lidových družstev)*“.⁵

Na hospodářství Československa mělo vliv členství v RVHP. RVHP byla organizací integrující socialistické republiky sovětského bloku. Její kompetencí bylo řídit zahraničně-obchodní toky členských zemí. Členy RVHP byl Sovětský svaz, evropské země východního bloku a později se připojila Kuba. Tři čtvrtiny obchodu se

⁵ Čl. 8 ústavního zákona č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

uskutečnily mezi členskými státy, kam byly exportovány výrobky horší kvality, které by nenašly kupce na kapitalistických trzích. Na trzích socialistických států, kde převyšovala poptávka po statcích jejich nabídku, byl odbyt zaručen. Zbylá jedna čtvrtina kvalitnějších výrobků byla exportována na nečlenské trhy mimo organizaci RVHP. V rámci tohoto uskupení byly zcela potlačeny tržní vztahy, které vytváří tržní cenu. Platba za zboží byla prováděna na bázi clearingů s převoditelným rublem jako zúčtovací měnou. Používání této umělé měny členské státy odstříhlo od možnosti obchodování na světových trzích a z RVHP udělalo de facto uzavřený trh. Byla jim vnucena vzájemnou závislost, která se jim při zhroucení RVHP v roce 1989 stala osudnou (Holman, 2000: 11–12). Jako člen RVHP se Československo podřizovalo hospodářským plánům ze Sovětského svazu. Zemi byla SSSR vnucena doktrína vypjaté industrializace se zaměřením na těžký a zbrojní průmysl. Vedení československého státu ji ochotně následovalo. Jiné sektory, jako průmysl spotřební a zemědělský, stály na okraji zájmu. To se promítalo především v terciární sféře a spotřebním průmyslu v nekvalitních výrobcích a jejich nedostatečném množství (Landau – Průcha, 1995: 15).

2.2 Politické příčiny zhroucení státního socialistického systému

Politické příčiny zhroucení státního socialistického systému jsem zařadila do dvou možných směrů podle toho, odkud a jak docházelo k jeho deformaci. První směrem je deformace systému shora. Zahrnuje chyby socialistického systému. Nehodnotí konkrétní ideologii socialismu ale chyby, kterých se dopustilo politické vedení v Sovětském svazu a v jednotlivých republikách. Druhým směrem je deformace zdola od obyvatel států, kteří se rozhodli rozvázat společenskou smlouvu mezi nimi a socialistickým systémem. Tím dosáhli úplného zhroucení státního socialistického systému v jednotlivých republikách.

Konkrétní příčiny deformace shora podává například J. Škalouda (Škaloud, 1995). Tento text byl prezentován na mezinárodní vědecké konferenci v Praze v roce 1994, která se zabývala právě i příčinami rozpadu centrálně plánovaných ekonomik v Evropě, za hlavní politickou příčinu označil zahraniční tlak, který zdůrazňoval nedostatky socialistických ekonomik, jenž nebyly konkurenceschopné a byly velice málo výkonné oproti tržním hospodářstvím. Což se promítalo v postupném zaostávání v závodech mezi nimi a Západem ve vojenském průmyslu a jiných strategických oblastech. V centrálně plánované ekonomice mělo hlavní slovo politické vedení a

udělalo mnoho chybných kroků svým neekonomickým přístupem k hospodářství. „*To, co zde existovalo jako systém plánovaného hospodářství, bylo pouze systémem organizačních a politických principů řízení hospodářství, nikoliv plánovaným hospodářstvím [...] Plánovat hospodářství se nerovná politicky ho řídit. Takový systém plánování ekonomiky nebyl ekonomický*“ (Škaloud, 1995: 75). Za další příčinu označuje politiku postupného uvolnění, na niž nebyl systém připraven a ani na politické síly, které tímto začala uvolňovat (Škaloud, 1995: 70–71). Dalším faktorem byl nedostatek demokracie. Tím, že byly potlačeny jakékoli pokusy o rozšiřování jejich principů a hodnot, došlo k hromadění nespokojenosti k stávajícímu režimu (Škaloud, 1995: 73–74).

P. Machonin ve své knize Sociální transformace a modernizace (Machonin, 1997) uvádí konkrétní příčiny pádu socialistického systému, které jsem zařadila k deformaci režimu zdola od obyvatelstva. Ty vedly k rozvázání neformální společenské smlouvy obyvateli se státně socialistickým systémem. K vnitřním faktorům, které přispěly k pádu režimu, řadí ztrátu iluze o efektivním zabezpečení potřeb obyvatel. Na počátku socialistického systému v Československu došlo k rozsáhlé industrializaci a extensivnímu rozvoji hospodářství. To vedlo ke zvýšení životní úrovně obyvatel. Po vyčerpání zdrojů a stagnaci hospodářství ztratila společnost motivaci pro vyšší výkon. Jedinec neměl šanci se svobodně rozvíjet v ekonomice ani v politice. Režim jim neumožnil například kariérní postup či nemotivoval pracovníky prostřednictvím získávání benefitů. Obyvatelé postrádali moderní standardy typické pro vyspělé evropské ekonomiky a všímali si, že jejich potřeby jsou uspokojovány méně než v kapitalistických společnostech. V takové situaci i nižší třídy, ve kterých měl socialistický systém největší podporu, dospívaly k závěru, že nejsou uspokojeny jejich potřeby, které jim byly garantovány neformální společenskou smlouvou (Machonin, 1997: 110–115).⁶

⁶ Existují i teorie, které vysvětlují pád komunistického režimu z pohledu světového systému (viz Staniszki, 2006).

3 Transformace postkomunistických zemí se zaměřením na ekonomickou oblast, příklad Československa

S. P. Huntington (Huntington, 2008) definuje demokratickou transformaci jako změnu systému ze stabilního nedemokratického režimu na stabilní demokratický režim. Může se tak stát buď postupnou změnou systému, či náhlým nahrazením bývalého režimu novým (Huntington, 2008: 43). Transformace postkomunistické společnosti si vyžádala komplexní přeměnu systému napříč mnoha oblastmi. Bylo nutné zformovat demokratické politické struktury, reformovat státní správu, soudní moc, vzdělávací systém, zdravotnictví a prosadit ekonomické reformy, které by vedly k přechodu od centrálně plánovaného hospodářství k tržním ekonomikám. Ekonomická reforma je označována L. Holým (Holý, 2010) za nejdůležitější část tohoto procesu, protože zavedení volného trhu se promítlo postupně na všech oblastech společenského a politického života (Holý, 2010: 149). *„Část reformy bylo možno provést rychle – cenovou liberalizaci, liberalizaci zahraničního obchodu, uvolnění možnosti zakládat nové podniky, odstranění subvencí, vznik kapitálových a finančních trhů, nebo legislativní zrovnoprávnění všech forem vlastnictví. Mimoto však před reformátory vyvstávaly dlouhodobé úkoly nutné pro vytvoření fungujícího tržního systému. Sem můžeme zařadit vybudování celého nového právního řádu nebo změnu soudního systému (tj. sjednat vynutitelnost práva) a také změnu neformálních institucí (tj. například změnu morálního stavu společnosti)“* (Židek, 2006: 28). Klíčový rozdíl mezi ústředně plánovanou ekonomikou a kapitalismem lze hledat v postoji systému k vlastnickým právům. Tato oblast si právě proto vyžádala nutnou reformu. Při budování socialistických a kapitalistických režimů došlo v jednom případě ke znárodnění a v druhém ke zpětné privatizaci. Znárodnění souviselo s ústředním plánováním socialistického systému a s ním spojenou solidární socializací v podobě státem určeného přerozdělování kapitálu. Privatizace v postkomunistické transformaci dávala prostor vzniku soukromého podnikání (Kabele, 2005: 446–447). J. Staniszkis (Staniszkis, 2006) tvrdí, že nelze hledat rozdíl mezi systémy ve vykořisťování dělníků, jak na něj upozorňovali marxističtí ekonomové. Autorka upozorňuje na to, že i za komunistického režimu existovalo vykořisťování. A to v podobě přímé, kdy si stát jako

vlastník přivlastnil nadhodnotu výroby. A nepřímé, které souvisí s neefektivním hospodářstvím a s tím spojenými společenskými náklady (Staniszki, 2006: 47).

S. P. Huntington (Huntington, 2008) postkomunistickou transformaci evropských zemí řadí do tzv. třetí vlny demokratizace. V rámci jí došlo k posunu k demokratickému modelu systému v komunistických evropských zemích. Ale jak je vidět v publikaci A. Åslunda *Building Capitalism* (Åslund, 2002), v praxi se toto na všechny režimy aplikovat nedá. Deset let po proběhnuté postkomunistické transformaci v Evropě shrnuje A. Åslund stav v jednotlivých zemích podle systému, kterého bylo dosaženo reformami. Demokracie se transformací nepodařila nastolit ve všech státech. Objevily se dvě alternativní možnosti vývoje. Jednou z nich bylo znovunastolení státního despotismu, jako například v Bělorusku. Z mimoevropských zemí se tak stalo v Turkmenistánu. Byly zavedeny ekonomické a politické reformy s minimální změnou oproti komunistickému režimu. Ekonomika byla stále státem kontrolována. Vlastnictví hospodářského sektoru bylo převážně v rukou státu. Ceny byly regulovány státem a obchod z větší poloviny také. Druhou alternativou kapitalismu byly tzv. *rent-seeking states*. V tomto případě nelze zařadit tyto ekonomiky k typu tržního mechanismu či k státem řízeným ekonomikám. Nedostatky v reformách a budování tržní ekonomiky využili v *rent-seeking state* v době transformace podnikoví manažeři a státní úředníci k udržení jejich postavení a maximalizaci jejich osobních benefitů. Politická moc je v rukou vládnoucí elity, jejímž cílem není blahobyt společnosti, ale redistribuce zdrojů ze státního rozpočtu a schvalování zákonů ve prospěch určité privilegované skupiny. Autor *rent-seeking state* označuje za polodemokratické s nadějnou vyhlídkou na rozvinutí plné demokracie. Zde již, na rozdíl od despotických režimů, funguje tržní ekonomika, ale je ovlivněna intenzivním bojem oligarchických skupin. To přináší rozsáhlou korupci, příjmové rozdíly a obtížnou situaci státu při plnění svých funkcí. Jako příklady zde můžeme uvést postkomunistickou Ukrajinu, Rusko, Moldávii, Rumunsko a Bulharsko (Åslund, 2002: 2–4). Na to, že se ve všech postkomunistických státech nepodařilo nastolit liberální demokracii, upozorňují i autoři J. J. Linz, A. Stepan a R. Gunther (Linz – Stepan – Gunther, 1995). Výsledkem demokratické transformace nemusí být liberalizovaný trh. Liberalizace je zde charakterizována jako celková politická a sociální změna, která souvisí s nízkou cenzurou médií, rozsáhlou svobodou organizovat skupinové činnosti, zavedení právních záruk pro jedince, osvobození politických vězňů a návrat obyvatel země z nuceného politického exilu, a především toleranci politické

opozice. Což se nepodařilo nastolit ve všech postkomunistických státech (Linz – Stepan – Gunther, 1995: 78). Polská autorka J. Staniszkis ve své knize Postkomunismus: Zrod hádanky (Staniszkis, 2006) zastává vyhraněný názor, že se vůbec nepodařilo nastolit liberální uspořádání. Celkově označuje postkomunistický systém v Evropě za oligarchické uspořádání, které funguje na formě státního kapitalismu. Odsuzuje tuto překotnou transformaci a upozorňuje na to, že členové komunistického aparátu využili nedostatečně zavedená opatření a proces privatizace ve vlastní prospěch, aby zaujali nové postavení politických kapitalistů (Staniszkis, 2006: 34).

V procesu transformace bylo potřeba odstranit instituce a vzorce chování z předchozího nedemokratického období a nahradit je novými. Sociolog a později aktivní německý politik R. G. Dahrendorf (Dahrendorf, 1991) označil institucionální transformaci za její nejjednodušší část, která bude trvat nejméně půl roku. Ekonomická transformace z centrálně řízeného hospodářství na tržní ekonomiku bude podle něj náročnější a výsledky lze očekávat v řádu šesti let. To, co bude nejtěžší na celém demokratickém transformačním procesu, je podle něj změnit myšlení společnosti a její hodnoty. Tuto změnu můžeme očekávat podle autora minimálně za šedesát let (Dahrendorf, 1991: 91–92). Tato změna ve všech oblastech je označována za demokratickou konsolidaci. Jak upozorňují R. Gunther, H. – J. Puhle a P. N. Diamandouros (Gunther – Puhle – Diamandouros, 1995), tak existuje rozdíl mezi transformací a demokratickou konsolidací, i když se časově překrývají. Transformace začíná s pádem bývalého režimu a končí s nastolením relativně stabilního nového uspořádání politických institucí. Tento režim nemusí být plně demokratický, jak udává výše uvedená studie A. Åslunda (Åslund, 2002) o vývoji postkomunistických států do despotických režimů a rent-seeking states. Konsolidace se vyznačuje dosažením objektivní podpory režimu ve společnosti a dodržením nově nastaveného chování demokratickými institucemi a respektováním pravidel, která byla nově nastolena. Jejím cílem je vytvoření stabilního a trvalého režimu, který bude plnit kritéria liberální demokracie. V mnoha případech konsolidace demokracie vyžaduje více času než transformační proces. Je komplexnější, zahrnuje větší množství aktérů a změnu více politických arén (Gunther – Puhle – Diamandouros, 1995: 3–4).

P. Machonin ve své knize Sociální transformace a modernizace (Machonin, 1997) rozebírá názor některých politologů a sociologů, mezi něž patří Touraine, Mink a Szurek. A to že v zemi nebyli žádní sociální aktéři, kteří by mohli iniciovat

transformační přeměnu společnosti. P. Machonin ale zastává jiný názor než oni. Přiklání se k teorii druhé společnosti, jež vytvořili maďarští autoři Hankiss a Kolósim. Ta je založená na myšlence, že v komunistickém režimu existovala tzv. druhá společnost, kterou tvořily potlačované třídy a vrstvy ve snaze udržet si své mocenské postavení, nebo alespoň svoji kulturu. V komunistických zemích měla šanci druhá společnost rozvinout se v druhé polovině 80. let v souvislosti s vyhlášením gласnosti. Druhá společnost se podle něj zapojila do nově se vytvářejících tržních vztahů v Maďarsku, nebo jednání u kulatého stolu o podobě reformy v Polsku. Do druhé společnosti autor řadí skupiny založené na společných volnočasových aktivitách a skupiny disidentů či polodisidentů. Tyto skupiny se staly důležitými elitami při postkomunistické transformaci (Machonin, 1997: 105). Ovšem v názorech J. Staniszkis (Staniszki, 2006) najdeme rozpor s teorií druhé společnosti. Autorka tvrdí, že kvůli potlačení majetkových práv nebyl žádný prostor pro rozvinutí občanské společnosti a ani pluralizace společnosti v krizových dobách za ni nemůže být označována. Kolektivizace majetku odstranila možnosti socializace občanské společnosti (Staniszki, 2006: 47). I J. J. Linz a A. Stepan (Linz – Stepan, 1996) zastávají názor, že nezávislá a čínorodá občanská společnost se může rozvinout pouze, pokud dojde k diverzifikaci vlastnictví mezi stát a soukromý sektor. Pokud je majetek ve státním vlastnictví a všechny ceny, práce a zásobování jsou pod kontrolou příkazové ekonomiky, tak relativně autonomní politická společnost nemůže existovat (Linz – Stepan, 1996: 11–12).

Pro transformaci byly zpočátku nutné zásahy vlády (J. Kabele je označuje jako „viditelnou ruku“), aby byly vybudovány tržní instituce a byl vytěsňen deformovaný trh. Postupně byly zásahy vlády omezovány (Kabele, 2005: 330). Transformovaná kapitalistická ekonomika skrývala mnohá úskalí, která mohla vyvolat ekonomickou nestabilitu, jejímž důsledkem byla ztráta důvěry občanů v pokračování reformy. Důsledkem přechodu na tržní ekonomiku ze socialistického systému je vzrůst sociálních rozdílů a omezení státní podpory (Kubát, 2003: 19). Ekonomické a sociální otřesy ve společnosti sebou nesly společenský náklad v podobě frustrace a rozčarování obyvatel z jejího průběhu (Kubát, 2003: 28).

3.1 Postoje ekonomů k transformaci ekonomiky

Nejčastější dělení přístupů ohledně transformační podoby v odborných publikacích je na dva názorové proudy – institucionální a neoliberální přístup. Liberální přístup se vyznačoval tím, že je potřebné provést pouze základní systémové změny v ekonomice, a tím vytvořit podněty pro tržní chování při zapojení nových ekonomických subjektů a občanů do něj. Za hlavní změny označují zastánci liberálního přístupu volné tržní ceny, volný vstup na trhy a existenci soukromého vlastnictví. Jako hlavní nástroj uvádí liberalizaci trhů a privatizaci státního majetku. To musí být provedeno v krátkém časovém období. Pokud k tomuto dojde, trh se bude sám již přizpůsobovat změnám a regulovat nežádoucí chování. Institucionální přístup chce naopak komplexní a hlubokou změnu systému s důrazem na vznik institucí, které budou trh regulovat. Změna by neměla být provedena rychle ale postupně. Trh a společnost se jí přizpůsobí, protože hlavně lidé nejsou schopni se adaptovat v tak krátkém období novým poměrům. Autor upozorňuje, že není možné vybrat si střední cestu mezi těmito přístupy, protože mají navzájem protichůdné názory a je možné si zvolit pouze jednu (Holman, 2000: 19). Politologové J. J. Linz a A. Stepan se zabývají problémem, proč v dnešních podmínkách nemůže vzniknout liberální ekonomika bez státních zásahů, jak je prosazována liberálními ekonomy A. Smithem, F. A. Hayekem a M. Friedmanem. Trh vyžaduje určitou regulaci v podobě stanoveného podnikového práva, regulaci burzy cenných papírů, ochrany soukromého a veřejného vlastnictví aj. K prosazení těchto bodů je nezbytná určitá aktivní role státu v ekonomice. Dále má každý trh svá tržní selhání, která musí být napravována, aby trh prosperoval. J. J. Linz a A. Stepan upozorňují, že i v díle *Bohatství národů* A. Smithe, která se stala biblí liberálního a neoliberálního ekonomického myšlení, najdeme tři nepostradatelné úkoly státu, které musí stát plnit, aby se ekonomika nezhroutila. Jsou jimi ochrana společnosti před násilím ze strany jiného státu, ochrana každého člena společnosti před útlakem od jiného člena a ustanovení soudního systému. Dalším důvodem autorů J. J. Linze a A. Stepana pro regulaci trhu je soupeření různých politických priorit a politik. Pokud vláda nebude úspěšně produkovat statky v oblasti vzdělání, zdravotnictví a dopravy a nebude schopna zmírnit ekonomickou nerovnost, budou zrušeny sociální jistoty občanů a tím dojde k tržním výkyvům (Linz – Stepan, 1996: 12–13).

V postkomunistických ekonomikách bylo nutné vyřešit, jakým způsobem proběhnou tržní reformy. Vládní představitelé diskutovali nad dvěma možnostmi –

šokovou terapií a gradualistickou formou. Šoková terapie a gradualismus jsou dvě protichůdné představy o tom, jak rychle má dojít v ekonomice k liberalizaci trhu. Šoková terapie požadovala provést tyto změny v co nejkratším období. Předpokládá, že zprvu dojde k poklesu výkonnosti podniků, než se přizpůsobí novému systému. Naopak gradualisté požadovali provést tyto změny pomalu, aby se jim systém a podniky postupně přizpůsobovaly. Mezi zastánce šokové terapie patří ve světě ekonom J. Sachs⁷, který u ní vyzdvihuje to, že pokud jsou změny provedeny rychle, společnost je na ně připravena a dožaduje se jich. Jako nevýhodu gradualismu vidí, že pokud lidé ponesou náklady transformace postupně a dlouhodobě, je pravděpodobné, že nebudou chtít ekonomiku dále transformovat (Holman, 2000: 21). Když dojde k pádu jednoho systému, nový nastupující systém získává politický kapitál ke změně, který zahrnuje především důvěru v novou politickou elitu a odhodlání lidí pro změnu. Politický kapitál je nejsilnější hned na začátku transformace a vzhledem k tomu, že v postkomunistické transformaci muselo dojít k nepopulárním krokům a odbourání mnoha sociálních jistot, považuje polský ekonom L. Balzerowicz⁸, tvůrce teorie o politickém kapitálu, za vhodnější, když změny proběhnou rychle, protože transformace s sebou nese značné sociální náklady. A právě tento politický kapitál se postupně ztrácí, proto je vhodné provést radikální změny, dokud je společnost podporuje (Holman, 2000: 22–24). Toto je vidět v průzkumech mezi obyvateli, který je interpretován v knize Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998, kde více než polovina z nich souhlasila s tím, že kupónová metoda je správným řešením. Čím více postupovala doba od revoluce, tím toto číslo klesalo (Večerník, Matějů, eds., 1998: 79).

3.2 Konkrétní kroky v postkomunistické transformaci Československa

Československo se pokusilo o demokratickou transformaci již v 60. letech 20. století, která byla zastavena vpádem vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 a následným politickým vývojem (Vodička, 2011: 71). Částečná ekonomická transformace byla

⁷ J. Sachs se spolupodílel na reformách v Bolívii, Polsku a Ruské federaci. Zastával názor, že je třeba uvést ekonomiku do funkčního tržního hospodářství, a až po té privatizovat státní podniky.

⁸ L. Balzerowicz stál také v čele polských transformačních reforem založených na metodě šokové terapie, které jsou někdy známé jako tzv. Balzerowiczův plán.

přípravená ještě KSČ. Její příprava probíhala od roku 1987 v rámci perestrojky a měla být spuštěna v roce 1990. Jejím cílem bylo posílit podnikatelské vymezení podniků a družstev, oslabit povahu centrálního plánování a reformovat bankovní sektor, ve kterém měly vzniknout čtyři nezávislé banky. Předpokládalo se jejich vlastnění státem (Kabele, 2005: 129–130).

V listopadu roku 1989 došlo k rozmachu masových protestů a seskupení opozice komunistického režimu kolem Občanského fóra (dále jen OF) vedeného V. Havlem a na Slovensku kolem uskupení Veřejnost proti násilí vedené J. Čarnogurským. Po rezignaci komunistického prezidenta G. Husáka vznikla vláda, jejíž majoritní část tvořili zástupci OF. Vedením ekonomických reforem pověřila vláda V. Klause, nového ministra financí, a V. Dlouhého, nového ministra plánování (Åslund, 2002, 55). Změnu systému po převratu roku 1989 označuje L. Holý (Holý, 2010) za rychlejší než kdekoliv jinde v postkomunistickém bloku Evropy (Holý, 2010: 141).

Mezi dvě základní polistopadové transformace řadí J. Kabele oddělení státní správy a samosprávy (probíhalo v letech 1990–1991) a vytvoření volného trhu na základně liberalizace cen, privatizace státního majetku a restitucí (1991–1993) (Kabele, 2005: 106). J. Kabele datuje transformační fázi systému od roku 1991 do roku 1993. Podle něj ji předcházela fáze osvobozovací v roce 1990. Během osvobozovací fáze došlo k odstranění formální a personální vedoucí úlohy KSČ ve státní správě (Kabele, 2005: 289). K formálnímu zrušení došlo vyloučením článku č. 4 z ústavy z roku 1960. Personální část změny proběhla dosazením představitelů opozičních skupin do orgánů státní správy a přípravou nových voleb v roce 1990 (Kabele, 2005: 84). Dále došlo během osvobozovací fáze k vymanění se z područí SSSR a navazování kontaktů se Spojenými státy americkými a zeměmi západní Evropy (Kabele, 2005: 289). J. Bureš (Bureš, 2012) oproti J. Kabelemu tyto reformy označuje již za první transformační kroky, které byly v Československu učiněny do voleb v červnu 1990. Konkrétně se jednalo o přijetí liberalizačních zákonů zajišťující lidská práva (svoboda shromažďování, svoboda slova), zákon o politických stranách (č. 15/1990 Sb.) a volební zákon (č. 47/1990 Sb.), který by umožnil vznik pluralitního stranického systému (Bureš, 2012: 58). Prostřednictvím institucionální transformace se z Československa stala parlamentní demokracie. Česká národní rada působila až do 31. 12. 1992 a 1. 1. 1993 ji transformací nahradila Poslanecká sněmovna parlamentu ČR (čl. 106 ústavního zákona č. 1/1993 Sb. Ústava ČR). Přijetí nové ústavy v Československu předcházelo

upravování původní komunistické ústavy v podobě odstraňování a doplňování článků (Kubát, 2003: 34–36). Nová ústava byla přijata 16. prosince roku 1992 Národním shromážděním. Ústavou se země přihlásila k parlamentní demokracii s dvoukomorovým parlamentem tvořeným Poslaneckou sněmovnou a Senátem, které vykonávají v zemi zákonodárnou moc (čl. 15).⁹ Vláda a prezident mají podle třetí hlavy Ústavy ČR v rukou výkonnou moc. Vláda je závislá na Poslanecké sněmovně a některé významné pravomoci prezidenta omezuje kontrasignace premiéra nebo příslušného ministra (Just, 2012: 165). Reformní zákony si od té doby vyžádaly mnoho novel, které byly někdy uváděny jako nové zákony. Nejvíce novel si v období postkomunistické transformace vyžádaly privatizační zákony. To může podle J. Kabeleho (Kabele, 2005) dokládat, že nová podoba režimu byla hledána metodou pokusu a omylu (Kabele, 2005: 105).

Pro samotnou transformační fázi byla klíčová ekonomická transformace. Byla československé společnosti předkládána jako nutný krok, aby nedošlo k hospodářskému kolapsu země a produktivitou by se stále více přibližovala zemím Třetího světa (Holý, 2010: 149). Transformace československé ekonomiky byla založena na upuštění od centrálně řízeného hospodářství. To měla podle vládního návrhu transformace nahradit liberálně tržní ekonomika. Stát měl intervenovat jen v oblasti fiskální politiky. Hned v počátcích transformace byla zavržena možnost tzv. třetí cesty, která by v sobě spojovala prvky centrálně plánované a tržní ekonomiky (Holý, 2010: 150). Postkomunistická ekonomická transformace započala v dubnu 1990 schválením novely hospodářského zákoníku, nového zákona o státním podniku (č. 111/1990 Sb.), zákona o akciových společnostech (č. 104/1990 Sb.) a zákona o soukromém podnikání (č. 105/1990 Sb.). Ovšem radikální proměnu ekonomiky odstartovalo až květnové schválení podoby ekonomické transformace ve federální vládě a v souvislosti s tím provedená transformační opatření z konce roku 1990 (Kabele, 2005: 129–130). Ekonomická transformace se rozběhla v plné síle k 1. 1. 1991. V tuto dobu došlo k devalvaci koruny, liberalizaci cen (spojenou s nárůstem cen o 25,8 % a inflací kolem 10 %) a zavedení vnitřní směnitelnosti koruny v rámci liberalizace dovozu (Kabele, 2005: 134). V roce 1991 probíhaly největší majetkové přesuny. Byly uskutečněny

⁹ Byť bylo postavení upraveno již ústavou z roku 1992, první volby proběhly až v roce 1996. Ustanovením druhé komory parlamentu se navazovalo na prvorepublikové parlamentní uspořádání Československa.

restituce, malá privatizace, převody majetků na obce. Převody majetků na obce souvisely s transformačním cílem oddělení státní správy a samosprávy (Kabele, 2005: 106).

V roce 1993 proběhla první vlna kupónové privatizace. V souvislosti s implementací nové ústavy vzniklo státní zastupitelství a Nejvyšší kontrolní úřad. Česká národní banka získala nezávislost (Kabele, 2005: 107). V roce 1993 byla podle J. Kabeleho odstartována fáze normalizace, na níž mělo vliv rozdělení Československa. Náhled na transformační proces po roce 1993 dělí společnost na dvě názorové strany. První skupina považuje transformaci v roce 1993 v základních rysech za dokončenou a následovanou procesem konsolidace. Krize, která pak následovala v letech 1997–1999, byla podle nich způsobena neovlivitelnými nedostatky nového ústavního zřízení (zejména se špatně nastaveným volebním systémem, který dával velkou sílu malým koaličním stranám, a nezávislostí centrální banky, jejíž kroky odstartovaly měnovou krizi). Druhá skupina nepovažovala transformaci v roce 1993 za dokončenou. Upozorňuje, že pouze ztratila po rozdělení země svou dynamiku. A začalo docházet k normalizaci režimu, který je proto právem označován jako bankovní kapitalismus. Krize z let 1997–1999 podle nich byla způsobena doktrinální slepostí a transformační nedůsledností Klausovy vlády (Kabele, 2005: 327–328).

3.2.1 Politický vývoj v Československu v době transformace a vliv rozdělení země na transformaci

První svobodné volby proběhly v červnu roku 1990. Vítězství OF s 49,96 % získanými hlasy bylo považováno za referendum obyvatel země ohledně vztahu ke komunistické minulosti (Bureš, 2012: 112). Ale v rámci OF působilo mnoho rozličných názorových skupin – zastánci jak liberálního systému, nebo sociálně-tržního hospodářství tak i tzv. osmašedesátníci, tedy lidé co stáli u sociálních reforem v 60. letech. Kvůli rozporům dochází v roce 1991 k jeho rozpadu.

Po volbách 1992 sestavila koalici ODS, ODA, KDU-ČSL a KDS. Na Slovensku získaly většinovou podporu strany, které chtěly pomalejší způsob reforem. Na Slovensku byly náklady transformace mnohem horší, viditelné především ve vysoké nezaměstnanosti (Žídek, 2006: 31–39). Po převratu v roce 1989 podpořili Češi i Slováci přestavbu ekonomiky. Mezi národy nebyl viditelný rozdíl v podpoře transformace.

Později, když se již začalo řešit tempo ekonomických reforem, se v březnu 1990 63 % Slováků a 48 % Čechů stavělo za gradualistický průběh reforem. Postupně během roku 1990 se začaly projevovat rozdílné názory obou národů na probíhající transformaci. Češi byli zastánci reformy v podobě, v jaké probíhala. Zatímco Slováci se k ní stavěli negativně a upozorňovali na její sociální důsledky v podobě nárůstu nezaměstnanosti a ztráty základních sociálních jistot. Dožadovali se spíše ekonomiky se socialistickými prvky (Holý, 2010: 110). Tento rozpor mezi národy se projevil ve volebních výsledcích v roce 1992. Úspěch zaznamenaly strany, které chtěly pomalejší způsob reforem (Hnutí za demokratické Slovensko, Strana demokratické levice). Důvodem toho bylo, že na Slovensku byly náklady transformace mnohem horší, viditelné především ve vysoké nezaměstnanosti (Židek, 2006: 31–39). Lze pozorovat nepřímý vliv rozdělení Československa na probíhající ekonomickou transformaci. Vláda se v roce 1992 zabývala proměnou institucí, což částečně vytěsnilo problém obnovení hospodářské soutěže z její pozornosti. Neměla čas přijít s novou konsolidační strategií na transformaci institucí a nezabývala se hlubším zhodnocení dosud proběhnutých reforem (Kabele, 2005: 117). Za rozpadem České a Slovenské federativní republiky stojí také zhroucení komunistické režimu, které (jako jiné mnohonárodnostní státy ve střední a východní Evropě) bylo drženo pohromadě díky centralistickým strukturám systému. Samozřejmě toto nebyl jediný důvod. Mezi další faktory lze řadit rozdílné politické kultury, neexistenci ústavních mechanismů pro regulaci konfliktů aj. (Vodička – Cabada, 2011: 145).¹⁰

Koalice z let 1992–1996 se neshodla na energickém konci ekonomické transformace, ani na razantnější druhé fázi demokratické konsolidace. Koalici se nepovedlo prosadit zásadní přestavbu právního řádu, posílení právní funkce státu a ochranu vlastnictví. Byla odložena reforma bankovního sektoru, včetně její privatizace. Podle J. Kabeleho v tomto období společnost vnímala především skandály a rozepře koaličních stran, ale zároveň prožívala optimismus spojený s hospodářským růstem (Kabele, 2005: 199–200).

¹⁰ Detailněji se faktory rozpadu Československa zabývá například publikace od autorů K. Vodičky a L. Cabady (Vodička – Cabada, 2011) Politický systém České republiky, monografie J. Rychlíka (Rychlík, 2012) Rozdělení Československa 1989 – 1992 či kniha ekonoma O. Dědka (Dědek, 1997) Ekonomické aspekty zániku Československa: Příklad kulturního rozchodu národů.

3.2.2 Vládní koncepce ekonomické transformace Československa

Na počátku ekonomické transformace v první polovině roku 1990 panovala celkem jasná shoda na cílech transformace. Mělo být obnovené svobodné podnikání, soukromé vlastnictví ekonomických subjektů a zavést liberalizaci cen. Dohady se mezi stranami objevily na jaře 1990 ohledně toho, jakými prostředky a metodami transformaci provést (Spěváček, 2002: 19). Tehdejší ministr financí V. Klaus představil návrh federálního ministerstva financí a ekonomických ministrů české vlády s názvem Strategie ekonomické reformy. Byla založena na cenové liberalizaci a rychlé privatizaci státního majetku převážně kuponovou metodou, což mělo podle jeho týmu vést ke stabilizaci makroekonomického prostředí. Oponentní návrhy strategie přechodu k tržní ekonomice předložily týmy F. Vlasáka a V. Komárka. Na jaře roku 1990 byla schválena federální vládou varianta šokové terapie a její rozhodnutí potvrdilo v září 1990 Federální shromáždění (Bureš, 2012: 127–128). Nejblíže měl schválený vládní návrh transformace k Washingtonskému konsenzu, který vypracoval J. Williamson¹¹ pro potřeby Světové banky (dále jen SB) a Mezinárodního měnového fondu (dále jen MMF). Byl to soubor doporučení vydaný v roce 1989, kterými se měly řídit země Latinské Ameriky, aby se dostaly z dluhové krize. Washingtonský konsenzus zahrnoval liberalizaci zahraničního obchodu, privatizaci, a co nejmenší zasahování státu do ekonomiky, a to vše uskutečněné šokovou terapií.¹² Tato strategie upozorňovala pouze na nutnost rychlé privatizace státních podniků, ale neříkala konkrétně, jakou metodou měla být uskutečněna (Zbořilová – Židek, 2005: 5–7).

V. Klaus v projevu na společné konferenci MMF a SB ve Washingtonu D. C. v dubnu 1990 přednesl základní body vládní reformy. V nich zdůraznil, že politici odpovědní za transformaci nechtějí pouze částečnou přeměnu systému. Takové snahy považoval za chybné a odkazoval na tyto neúspěšné pokusy ve střední a východní Evropě. SB a MMF přesvědčoval o tom, že jim nemůže předložit komplexní reformní program, protože jeho vypracování by trvalo příliš dlouho a reformní kroky je potřebné provést hned. Zdůraznil, že je potřebná rychlá přeměna vlastnických práv. Již v této době přiznal, že změna bude chaotická a značně nespravedlivá. Z počátku se bude podle

¹¹ J. Williamson pracoval jako univerzitní profesor v mnoha zemích světa, včetně Ria de Janeira, a působil jako hlavní ekonom SB pro oblast jižní Asie. Byl odpůrcem liberalismu v ekonomice.

¹² Dále obsahovala různá makroekonomická opatření a reformy, které proběhly stejně i v Československu a pro potřeby této práce je jejich výčet nepodstatný.

něj potřeba soustředit na komercializaci státních podniků¹³, jejich převod na akciové společnosti a prodej prostřednictvím aukcí. Uznal, že v tomto ohledu je třeba vyřešit problém, že občané nemají dostatek finančních prostředků, aby se privatizace zúčastnili. Jako řešení uvedl bezplatné rozšíření kupónů mezi občany, které pak budou vyměňovat za akcie podniků. Dalším důležitým krokem byla liberalizace cen, která bude uskutečněna částečně cenovou restrukturalizací, ale jinak bude vše přenecháno trhu, aby se mu ceny přizpůsobily (Klaus, 1991: 59). Reformní strategie předložená vládou na jejím zasedání v květnu 1990 obsahovala velmi restriktivní měnovou a fiskální politiku, jako ochranu před inflací a rozpadem ekonomiky, dále rychlou přeměnu vlastnických práv, v co nejkratší době, restrukturalizaci cen a otevření ekonomiky světu, a tím zvýšení zahraničního obchodu (Klaus, 1991: 63). Této variantě bylo vytýkáno zanedbání institucionální stránky transformace. Ekonomické reformy v mnoha případech nedoprovázely dostatečně účinný právní rámec a právní dohled nad nimi (Bureš, 2012: 128). J. Kabele vyčítal Klausově vládě, že zanedbala zákony o ochraně hospodářské soutěže a příliš se spoléhala na „*neviditelnou ruku trhu, a napůl na svou viditelnou ruku transformátora, který může suverénně měnit jako mistr katakomb pravidla hry a hráči musí respektovat jeho autoritu*“ (Kabele, 2005: 143). Ovšem sám autor vyzdvihl nízké sociální náklady transformace ve srovnání se sousedními postkomunistickými státy (Kabele, 2005: 143–144).

¹³ V této době mluví ještě o tom, že bude nejprve nutná restrukturalizace podniků, než přejdou do soukromých rukou, později nechává zodpovědnost za restrukturalizaci na jejich nových vlastnících.

4 Debata politických představitelů v Československu o podobě privatizace

Debata politických představitelů se v Československu o podobě privatizace se orientovala kolem několika konfliktních linií. Konfliktní linie se v postkomunistických zemích tvoří mezi komunistickým režimem a jeho opozicí, mezi kterou se vedou spory o povaze tehdejšího režimu. Ta s transformací pomalu vymizí, ale je možné, že dojde ke zpochybňování přechodu k demokracii a otevře se znovu spor o to, jak má budoucí systém země vypadat. Další konfliktní linií v Československu je podle autorů textu socioekonomická linie transformace, která se zabývala podobou transformace společnosti, rychlostí a rozsahem privatizace a liberalizací ekonomiky. V této konfliktní linii proti sobě stály na jedné straně liberální a konzervativní formace (chtěly rychlejší privatizaci s rozsáhlou liberalizací ekonomiky) a proti nim na druhé straně stály sociální demokraté a socialisticky orientované skupiny (upozorňovaly především na sociální dopady ekonomické transformace) (Hloušek – Kopeček, 2005: 1–8).

Debata politických představitelů v Československu se vedla převážně kolem toho, kdo a jak se bude privatizace účastnit. V jaké míře to budou českoslovenští občané a zahraniční investoři, a jakými metodami privatizace proběhne, jestli budou podniky nejprve restrukturalizovány či privatizovány. Jedním z návrhů transformace ekonomiky byl návrh J. Zieleniece Československo na rozcestí sepsaný ještě před revolucí. V něm se zabývá neuspokojivým stavem socialistické ekonomiky a neúspěšnými reformami v ní. Jako hlavní problém označuje právě státní vlastnictví a jako řešení navrhuje plně tržní ekonomiku (Šulc, 2002: 24). Československé federální vládě bylo předloženo celkem pět oponentních návrhů na možnost přechodu k tržní ekonomice (Šulc, 2009: 115). Jednalo se o návrh Prognostického ústavu ČSAV, návrh Prognostického ústavu SAV, návrh EÚ ČSAV, návrh VŠE Praha a návrh Československého ekonomického fóra (Slaný, 2000: 22). Jejich postoj k dílčím otázkám transformace je uvedený v příloze v tabulce č. 1.

Vládní jednání o privatizaci probíhala na třech úrovních – české vlády, slovenské vlády a federální vlády. Debata se vedla o způsob jejího provedení (Tříška, 2002: 45). První diskuze ohledně způsobu privatizace státního majetku proběhla 2.–4. února 1990 na zámku v Kolodějích. Sešla se zde neformální skupina rozdělena do několika týmů. Ve skupině, která měla připravit privatizaci, pracovali O. Jonáš, G.

Eichler, D. Tříška, J. Zieleniec aj. V jiných přítomných skupinách pracovali například V. Dlouhý, Z. Drábek, T. Ježek, J. Švejnar aj. Účastnili se ho domácí i exilové ekonomové. J. Švejnar zde předložil svůj návrh transformace (Šulc, 2002: 3), který je rozebrán v kapitole 3.4 Ostatní návrhy privatizace. V únoru 1990 prezentoval již V. Klaus kupónovou privatizaci jako součást transformačního programu (Tříška, 2002: 41), byť ještě nedošlo k politickému konsensu. Koncem dubna byly předloženy dva vládní návrhy na privatizaci. První návrh federální vlády obsahoval radikální kroky – tzv. šokovou terapii a druhý návrh české vlády gradualistickou myšlenku privatizace. Byl vypracován společný materiál pro vládu ČSFR Návrh procesu odstátnění a privatizace a 8. června 1990 byl představen federálním ministrem financí V. Klausem, předsedou vlády ČR P. Pithartem a předsedou vlády SR M. Čičem. 3. září 1990 je přijat návrh na ekonomickou reformu, jehož součástí je i kupónová privatizace a 26. února 1991 je přijat zákon č. 92/91 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby (Tříška, 2002: 46). 27. září 1990 při jednání všech tří vlád v Kroměříži se jednalo o návrhu, že kupónová privatizace bude provedena jen v malých rozměrech a podniky budou zprivatizovány do rukou jejich zaměstnanců, kteří by na ně měli předkupní právo. K tomuto návrhu se přiklonil i tehdejší prezident V. Havel a český privatizační ministr Ježek. Návrh byl zamítnut díky hlasům slovenské vlády vedené předsedou V. Mečiarem (Tříška, 2002: 14).

4.1 Vládní návrhy na ekonomickou přeměnu Československa

4.1.1 Návrh vlády ČR – Strategie ekonomické reformy

Na návrh F. Vlasáka¹⁴, místopředsedy pro ekonomické otázky vlády České republiky, kterého vláda pověřila ekonomickou transformací, byl vytvořen expertní tým. Ten v březnu 1990 přijal návrh na ekonomickou reformu navrženou Z. Šulcem. Z. Šulc kritizoval tehdejší systém ve své práci Stát a ekonomika z roku 1985, v níž navrhoval transformaci hospodářství na peněžně tržní ekonomiku (Šulc, 2002: 3). Jejich strategie byla založená na odmítnutí gradualistického řešení navrhovaného V. Komárkem a prosazení jednoho velkého balíku reforem. Zdůrazňovala stabilizaci

¹⁴ F. Vlasák je řazen mezi reformátory z 60. let 20. století. V letech 1968–1969 byl ministrem národohospodářského plánování, než byl z ÚV KSČ vyloučen. Po revoluci v roce 1990–1992 zastával funkci prvního místopředsedy vlády ČR.

makroekonomické oblasti, cenovou liberalizaci a rychlou privatizaci kupónovou metodou (Bureš, 2012: 127–128).

F. Vlasák se obklopil především lidmi, kteří v šedesátých letech připravovali ekonomické reformy. Do této skupiny patřili K. Kuba, J. Fogl, J. Hanzelka, J. Holec, V. Klusoň, Č. Kožušník, L. Mlčoch, J. Řehák, S. Stuna, P. Ševčík, Z. Šulc, O. Turek, K. Václavů, M. Horálek, J. Kolář, M. Matějka, L. Rychetník, A. Suk, O. Šik a V. Valeš (Šulc, 2002: 26). Jejich návrhy se oproti 60. letům změnily a zaměřily se více tržně. Hlavní rozdíl byl ve fungování kapitálového trhu, jehož reforma byla ještě v 60. letech zapovězena (Sojka, 2003: 3). Jejich návrh zahrnoval i alternativní přístupy k transformaci. Částečně čerpal z keynesiánsky orientovaných návrhů J. Klacka a J. Mládka či institucionalistických návrhů L. Mlčocha (Breinek – Kouba, 2007: 19).

Při privatizaci státního majetku navrhovala Strategie ekonomické reformy nejprve odstátnit podniky a převést je pod správu Fondu národního majetku, který by se postaral o jejich restrukturalizaci, a zároveň by se postupně budovala nová tržní ekonomika. A až to bude vhodné, dojde k jejich privatizaci. Rychlou privatizaci preferují pouze u malých podniků. Měla by proběhnout formou aukce. Odmítají stanovisko federálního návrhu, že ve společnosti není dostatečný kapitál k privatizaci. Podle jejich názoru může privatizace proběhnout buď za úspory občanů, nebo na úvěr (Šulc, 2002: 66–67). Jako možné metody navrhuje aukci, přímý prodej, prodej na úvěr či prodej akcií podniku na burze (Šulc, 2002: 74).

4.1.2 Návrh federální vlády – Návrh strategie přechodu k tržní ekonomice

V. Komárek¹⁵, který měl na starost od federální vlády oblast ekonomiky, měl k dispozici především odborníky, kteří se zabývali reformami již před rokem 1989. Mnoho z členů prognostického ústavu a mladých ekonomů přešlo do rezortu federálního ministra financí V. Klause. Svou strategii vyjádřili v dokumentu Realizace vládního programu v oblasti hospodářské politiky, kde varoval před možností šokové terapie a čistě liberální ekonomiky (Šulc, 2009: 25). V Návrhu strategie přechodu

¹⁵ V. Komárek je řazen mezi reformátory z 60. let 20. století. Od roku 1984 působil jako ředitel Prognostického ústavu ČSAV. V letech 1989–1990 byl prvním předsedou vlády národního porozumění M. Čalfy. Z OF přešel v roce 1992 do ČSSD, jejíž hlavním lídrem byl ve volbách v roce 1992, a ostře se v kampani vymezoval proti V. Klausovi a jeho reformám.

k tržní ekonomice navrhoval potřebu opatrného, promyšleného a pomalejšího způsobu transformace. Upřednostňoval na Západě více využívané metody privatizace a aktivní strukturální politiku (Bureš, 2012: 127–128)

Jeho návrh byl zaměřen na odstátnění podniků, které již nebudou dotovány ze státního rozpočtu, a jejich rychlou privatizací. Občané budou mít zájem o prosperující podniky a ty neprosperující budou buď zlikvidovány, nebo se vrátí pod správu státu (Šulc, 2002: 60–61). Strategie nepočítala se zásahy státu do ekonomiky a podniky měly být restrukturalizovány až jejich budoucími vlastníky (Breinek – Kouba, 2007: 19) V návrhu federální vlády měla proběhnout privatizace formou umělých peněz, investičních kupónů, jejichž výhodou je, že je lze použít pouze k nákupu privatizovaných podniků a tudíž nedojde k enormnímu nárůstu inflace, jak by to bylo, kdyby byl zvýšen kapitál československé společnosti, za který by mohla podniky v aukci nakoupit. Kupóny povedou pouze ke změně vlastnických vztahů (Šulc, 2002: 65). P. Breinek a L. Kouba (Breinek – Kouba, 2007) označují myšlenky této strategie za „*víceméně reformně marxistické*“ (Breinek – Kouba, 2007: 19).

14. května 1990 byla strategie V. Komárka odmítnuta federální vládou. V. Klaus se postavil proti přijetí tohoto návrhu. Jeho kritika ohledně této zprávy upozorňuje na to, že v nastalé situaci není možné, aby měl stát i nadále významnou úlohu v plánování ekonomiky. Především v tom ohledu, že musí podporovat a dotovat určitá odvětví (Klaus, 1991: 4–5).

Společným cílem návrhů Strategie ekonomické reformy a Návrhu strategie k přechodu k tržní ekonomice byl důraz na makroekonomickou stabilizaci, liberalizaci cen a zpočátku omezenou směnitelnost koruny (Sojka, 2002: 6). Oba dva návrhy se shodovaly v tom, že státní majetek musí přejít do rukou soukromých vlastníků. Lišily se ale v tom, v jaké době a jakou formou budou uskutečněny. Ve federálním konceptu V. Komárka měla proběhnout rychlá privatizace kupónovou metodou a formou bezplatného rozdělení, protože standardní způsob by byl příliš pomalý a občané by na něj neměli dostatek finančních prostředků. V návrhu české vlády F. Vlasáka mělo dojít k rychlé formě malé privatizace (tj. malých a středních podniků). U velkých podniků by při této metodě bylo riziko, že by vlastníci nebyli motivováni, aby se podíleli na jeho řízení, nebo k tomu nebudou ani kvalifikováni. Podle návrhu české vlády mělo dojít nejprve k restrukturalizaci velkých podniků a teprve potom mělo dojít k jejich

privatizaci. Jako hlavní důvod uváděla, že podniky budou privatizovány, již jako tržní subjekty schopné udržet se na trhu (Šulc, 2002: 28–29).

4.1.3 Výsledný přijatý návrh

Výsledný přijatý návrh byl kompromisem mezi Strategií ekonomické reformy F. Vlasáka a Návrhem strategie přechodu k tržní ekonomice V. Komárka (Bureš, 2012: 128). Přestože byly předloženy dva protichůdné vládní návrhy a mohl mezi nimi být vybrán ten přijatelnější, rozhodl se federální ministr financí V. Klaus vytvořit vlastní návrh transformačního scénáře na půdě federální vlády. Jejimi autory byli V. Klaus, V. Dlouhý, S. Sračár, J. Tošovský, A. Barčák, P. Miller, I. Šujan a dále J. Ježek, D. Tříška, R. Češka, kteří přešli do této skupiny od J. Zielence (Šulc, 2002: 27). Členové této skupiny byli převážně neoliberálního zaměření. Navazovali na myšlenku J. Švejnara ohledně kupónové privatizace, kterou J. Švejnar zveřejnil již v roce 1990 ve své práci Strategie ekonomické přeměny Československa. Scénář byl postaven na kompromisu mezi myšlenkami neoliberálů a neokeynesovců. Při jeho uplatňování v praxi a implementování reforem převažovaly již od počátku myšlenky neoliberálů (Sojka, 2002: 6–7). Z obou strategií přijal výsledný návrh cíl, že musí dojít k odstátnění podniků. Z českého návrhu přijala to, že vznikne Fond národního majetku, do jehož zprávy přejdou podniky určené k privatizaci, a budou vybaveny základním jměním (Šulc, 2002: 73). Co se týče privatizace, bylo ve výsledném návrhu jasně řečeno, že musí proběhnout v co nejkratší době s tím, že národní majetek bude rozdělán výměnou za kupóny občanům Československa. Majetek, který neskončí touto metodou v rukou občanů, bude teprve pak nabídnut v prodeji domácím nebo zahraničním investorům (Šulc, 2002: 27). Slovenský privatizační ministr Húska prosazoval postoj, že bezplatným rozdělením kupónů budou občané odškodněni za újmu způsobenou komunismem (Tříška, 2000: 29). Vliv na formování strategie mělo i jednání se SB a MMF o poskytnutí úvěrů na devizové rezervy. Proto na jejich návrh přijali do strategie prvky Washingtonského konsensu¹⁶, o němž je více řečeno v předešlé kapitole (Šulc, 2002: 30). Podle návrhu byla v roce 1991 realizována cenová liberalizace a zavedení vnitřní směnitelnosti měny. Reformy, které se udály v roce 1992, již v návrhu nebyly a

¹⁶ Jednalo se o cenovou liberalizaci, rozsáhlá privatizace, podpora rozvoje soukromého sektoru, liberalizace mezinárodního obchodu, reforma právního řádu a restriktivní makroekonomická stabilizační politika.

po roce 1993 se vláda V. Klause začala řídit krátkodobými koncepcemi, které by se daly označit spíše za neoliberální (Bureš, 2012: 128). Ve skutečnosti byl v první vlně kupónové privatizace rozdán zlomek státních podniků a až v roce 1993 došlo v jejich přeměnu na kapitálové podniky (Šulc, 2002: 74). SB a MMF se k využití metodě kupónové privatizace s bezplatným rozdělením kupónových knížek stavěly zprvu velice negativně. Později v jejím průběhu ho ale začaly vnímat pozitivně (Mládek, 2000: 124).

Klausovu návrhu je vytýkáno podcenění institucionální stránky transformace. Reformy v mnoha případech nebyly doprovázeny včasným vytvořením účinného právního rámce, který by stanovil jasné mantinely pod dohledem práva (Bureš, 2012: 128).

4.2 Ostatní návrhy privatizace

Mezi další návrhy privatizace spadal například návrh J. Švejnara, koncepce tržní strategie, koncept tzv. třetí cesty, koncept alternativních přístupů k privatizaci od Prognostického ústavu ČSAV a návrh KSČM.

J. Švejnar¹⁷ předložil svůj návrh Strategie ekonomické přeměny Československa federální vládě v únoru 1990 na setkání na zámku v Kolodějích. Hlavní pozornost v textu věnoval problematice přechodu na tržní ekonomiku. Jeho strategie je založena na rychle uskutečněných reformách v oblasti právní, institucionální a ekonomické. V tomto scénáři se poprvé objevuje návrh na masovou privatizaci státních podniků. J. Švejnar ale nedoporučoval toto provést formou prodeje akcií občanům, ale rozdělit portfolia firem do fondů a holdingových společností (Šulc, 2002: 24). Oproti vládním návrhům zastává názor, že by podniky měly být zpočátku ve vlastnictví státu, dokud nedojde k ekonomické transformaci a přestavbě podniků na prosperující jednotky. Podniky by nadále měli být dotovány, přičemž státní příspěvky budou postupně snižovány. Problém vidí v tom, jak vyřešit přerozdělení státního majetku do soukromých rukou. Cílem musí být dosažení co největší tržní ceny podniků, aby byl znatelný výnos z privatizace, což bude obtížné, protože osobní bohatství československých občanů je malé oproti obyvatelům západní Evropy. Navrhuje postup, kdy se státní podniky převedou na akciové společnosti, jejichž akcie budou zprvu pod

¹⁷ J. Švejnar je ekonomem se zkušenostmi z USA s tržní ekonomikou a po projití jeho monografií a článků je znatelné, že studoval mnoho zahraničních případů privatizací státního majetku. V jeho strategii je viditelné, že byl zastáncem gradualistické myšlenky o postupné privatizaci a postupném předávání státního majetku do soukromých rukou.

správou státních holdingových společností. Tyto akcie budou z části rozděleny na účty občanů (buď náhodně, nebo podle předem vybraného pravidla), z části na účty penzijních a jiných fondů a část si stát ponechá ve svém vlastnictví, z kterého je bude v budoucnu prodávat. Prodej této třetí části doporučuje formou aukce, kterou považuje za nejziskovější. Jako výhody tohoto způsobu označuje spravedlivou dělbu, vysokou ziskovost, příjem pro občany z kapitálu po privatizaci a vytvoření akciové burzy. Ve státních rukou by měly zůstat pouze podniky se speciálními sociálními úkoly (například dopravní podniky) a ty co v odvětví, ve kterém působí, tíhnou k monopolu. (Švejnar, 1990: 20–22). J. Švejnar navrhl scénář ekonomické reformy, která se skládá ze tří fází. Vybrala jsem pouze metody v těch fázích, které souvisely s privatizací státního majetku. V první přípravné fázi měly být přijaty zákony a pravidla pro budoucí hospodářskou činnost a zformovány nové instituce (banky, burzy). V druhé fázi mělo dojít k liberalizaci cen a podniky by pracovali podle tržních signálů při dosavadních dotacích od státu. Ve třetí fázi by byly státní dotace pro podniky postupně snižovány. Podniky by byly prodány v dražbách a stát by jim přestal dávat dotace. Podniky by se tak staly plně autonomní v tržním prostředí (Šulc, 2002: 24).

Skupina, která se zabývala koncepcí tržní strategie, byla orientovaná okolo J. Klacka a J. Mládky, pozdějších ekonomických expertů sociální demokracie (Breinek – Kouba, 2007: 19). Jejich řešením byla intervencionistická politika založená na myšlenkách J. Keynes¹⁸. Hlavním cílem byla minimální nezaměstnanost. Tyto myšlenky podporovali V. Komárek, M. Zeman a strana KDU (Židek, 2006: 27). Hlavní zastánce třetí cesty M. Píck se snažil prosadit myšlenky, že by měla být vyvážena úloha mezi státem a trhem. Jako řešení této situace viděl reformní pokusy z 60. let 20. století. Oponenti tohoto konceptu upozorňují na to, že nebyla předložena konkrétní strategie a nenašla své příznivce mezi politickými stranami, a tudíž bylo nemožné ji provést (Židek, 2006: 27). Mezi zastánce koncepce „třetí cesty“ se počítá České ekonomické fórum F. Vlasáka. Po zvolení V. Havla do prezidentské funkce se začaly objevovat názory na vytvoření platformy, kde by ekonomové a politici mohli diskutovat o podobě postkomunistického ekonomického systému a způsobu přechodu na tržní hospodářství. V létě roku 1990 kolem tehdejšího místopředsedy vlády F. Vlasáka vzniklo Československé ekonomické fórum, jehož cílem bylo právě poskytnout prostor

¹⁸ J. Keynes je zakladatelem keynesiánského stylu ekonomie, který se staví do protikladu oproti klasické ekonomii. Byl zastáncem státních zásahů do ekonomiky a odpůrcem liberálních myšlenek.

k diskusi a formování oponentního programu proti připravovanému transformačnímu scénáři federální vlády. Potenciál fóra nebyl dostatečně využit a jeho členové se po jmenování F. Vlasáka do čela Hospodářské rady přesunuli do nově vzniklého expertního týmu české vlády. Jejich předložená strategie byla založena na vyřešení dvou stěžejních problémů – měnové a cenové oblasti a vlastnické transformace. Největší rozpory uvnitř fóra byly právě ohledně vlastnické transformace. Jeden z jejich členů L. Mlčoch prosazoval všeobecnou privatizaci, kdy měl být navrácen veškerý majetek, který byl komunisty vyvlastněn, ale zbytek týmu stál proti němu a považoval to za nerealizovatelné (Šulc, 2009: 113). Tento expertní tým v březnu 1990 vypracoval český scénář transformace. Podílel se na něm především Z. Šulc s pomocí V. Valeše, O. Šika, M. Horálka, M. Picka, J. Koláře, A. Suka a M. Matějky. Stal se protinávřhem federálního návrhu transformace. Ježek se obával, že lidé kolem F. Vlasáka budou chtít obnovit ekonomické reformy z roku 1968, které zachovávaly centrálně plánovanou ekonomiku, proto se zdráhal je podpořit (Šulc, 2009: 114). Podle P. Breineka a L. Kouby (Breinek – Kouba, 2007) koncept třetí cesty a tržní strategie společnost nevnímala příliš pozitivně vzhledem k dobové situaci. Tyto koncepty byly i málo rozpracované oproti výše uvedeným návrhům (Breinek – Kouba, 2007: 19).

V srpnu 1990 byl Prognostickým ústavem ČSAV předložen dokument Alternativní přístupy ke scénáři přechodu k tržní ekonomice. Spolupracovali na něm J. Klacek, V. Klusoň, Č. Kožušník, L. Mlčoch, Z. Šulc, M. Pick, O. Turek a R. Vintrová. Od neoliberalního scénáře se lišil právě v oblasti privatizace a liberalizace vnějších vztahů. Velmi negativně se vyjadřoval ke kupónové privatizaci. *„Vycházíme-li z toho, že smyslem privatizace je vytvoření efektivní struktury vlastnických práv, pak kupónová privatizace vede k tomu, že se tento účel privatizace při bezplatné privatizaci v podstatné míře vytrácí. [...] bezplatné nabytí akcií nutně oslabuje vlastnický zájem a odpovědnost nabyvatelů, že nadměrný rozptyl znemožňuje akcionářům reálně kontrolovat a ovlivňovat činnost managementu, že volba podniku pro přeměnu kupónů v akcie má povahu sázky do loterie a že zde bude významná motivace chápat výnos z prodeje akcií jako zdroj přilepšení domácího rozpočtu a že nakonec u účastníků převáží spotřebitelské motivace“* (Sojka, 2003: 4).

5. listopadu 1990 v reakci na schválení vládního návrhu předložila skupina komunistických poslanců svůj vlastní návrh na převod státního majetku do soukromých rukou. Upozorňovali, že podle tehdy platné ústavy, není možné jen na základě zákona

odstátnit majetek, který byl ve výhradním vlastnictví státu. Podle jejich návrhu mělo dojít k postupnému převedení podniků do rukou občanů a privatizovat je skrze zaměstnanecké akcie. Tento návrh byl zamítnut (Kubát, 2010: 18–19). Postoj KSČM k privatizaci a soukromému vlastnictví v ekonomice byl velice negativní. KSČM požadovala přeměnu Fondu národního majetku na dlouhodobého správce nikoliv dočasného. Upevnění vlivu státu v bankovním sektoru a zamezení vzniku tzv. finanční oligarchie a zavedení milionářské daně. Strana se dožadovala kompletní revize privatizace a restitucí. Zastávala názor, že zaměstnanci by měli mít možnost se aktivně podílet na právě majetku, řízení a zisku podniků prostřednictvím vytvoření zaměstnaneckých rad (Kubát, 2003: 100).

5 Privatizace

Privatizace se stala neodmyslitelnou součástí ekonomické transformace. Protože pokud mělo být dosaženo svobody, musel fungovat svobodný trh, jehož předpokladem bylo soukromé vlastnictví spojené s privatizací (Holý, 2010: 158). Bez rozsáhlé privatizace by nemohla převážit hospodářská soutěž nad setrvačností hospodářského mechanismu z dob socialismu. Privatizaci označuje J. Kabele za tahouna celé ekonomické transformace, stejně tak jako bylo klíčové znárodnění pro ustanovení centrálně plánované ekonomiky (Kabele, 2005: 117). Všechny kompetence byly předány republikovým vládám a nově vzniklým dvěma privatizačním ministerstvům, které v Česku vedl T. Ježek a na Slovensku M. Húska (Tríska, 2000: 22). Podle L. Holého (Holý, 2010) byly hlavní důvody k nesouhlasu s účastí zahraničního kapitálu na československé privatizace to, že by po prodeji podílů českých podniků cizincům docházelo k vykořisťování českých dělníků cizím kapitálem. Dalším důvodem bylo neefektivní vyvážení pracovní síly a národního bohatství do ciziny a dále, že bude československá ekonomika více podřízena cizím zájmům než zájmům národním (Holý, 2010: 152). Privatizace v Československu je někdy označována jako tzv. Česká cesta, kdy se vláda snažila prostřednictvím privatizačních kroků převést státní majetek na československé občany, a tím v nich vzbudit zájem o stav ekonomiky (Židek, 2006: 170). Během let 1990–2000 vzrostl podíl soukromého sektoru na hrubém domácím produktu v ekonomice z 1 % na 80 % (Hájek, 2000: 57).

Privatizace byla rozdělena do tří oblastí – malá privatizace, velká privatizace a restituce. Malá privatizace se týkala státem vlastněných malých a středních podniků, především obchodů a restaurací. Z velké části byla provedena skrze veřejnou aukci (Hájek, 2000: 57). Úvodního kola se mohli účastnit pouze českoslovenští občané, a pokud o podnik neprojeví zájem, i když jeho vyvolávací cena klesla až o limitem dovolených 50 %, mohli se privatizace dále účastnit zahraniční investoři. Zaměstnanci ani management podniku nebyli při aukci nijak upřednostněni. Malá privatizace probíhala v letech 1991–1993 (Židek, 2006: 161).

Velká privatizace zahrnovala velké státem vlastněné podniky, ty byly zprivatizovány standardními metodami (veřejné tendry, přímý prodej, prodej akcií) a také speciální metodou kupónové privatizace (Hájek, 2000: 57). Dlouho řešený spor o to, zda nejdříve restrukturalizovat, a pak privatizovat, vyústil v to, že restrukturalizace podniků byla přenesena na nové vlastníky. Bylo to zdůvodněno, že by tento proces byl

zdlouhavý a privatizace by byla o mnoho let oddálena, což nebylo cílem tehdejší vlády (Žídek, 2006: 165). O velké privatizaci se dále zmiňuji ve zbytku této kapitoly.

Do privatizace státního majetku jsou také zahrnovány restituční, kdy byl navrácen majetek jejich původním majitelům, o které je připravil komunistický režim, aniž by jim za něj poskytl náhradu (Hájek, 2000: 57). Restituční se staly velice kontroverzním tématem mezi politickými subjekty. Spory se vedly mezi pravo-levým stranickým spektrem, ale i v jednotlivých politických uskupeních (především v OF, která byla specifická různorodostí názorů jejich členů). Proti restitučním se stavěli zástupci minulého režimu. V. Klaus se stavěl negativně k restitučním. Označoval je za komplikaci a brzdu celé reformy. Pro uskupení Meziparlamentní klub demokratické pravice (MKDP) a Křesťanskodemokratickou unii (KDU) byla otázka restitučních stěžejní, protože pro ně představovala navrácení ukradeného majetku bývalým režimem (Bureš, 2012: 130). Restituční byla chápána především jako navrácení věci původním majitelům a jejich dědicům. Pro ekonomy restituční představovala nejrychlejší možnost privatizace a podpoření nové vrstvy vlastníků odlišných od nomenklaturních kádrů (hlavním zastáncem této myšlenky byl J. Ježek). Za restituční hranici bylo stanoveno období 25. 2: 1948 – 1. 1. 1990. Tato hranice měla stanovit dobu, za kterou se již znárodnění majetek neměl vracet. Později se ukázalo, že hranice nebyla neprolomitelná. Jednalo se o konkrétní případy řešené u ústavního soudu (viz Kuklík, 2010) (Kuklík, 2010: 399–400). Pokud nemohlo dojít k navrácení majetku, byli poškození vypláceni z Restitučního privatizačního fondu, který byl financován 3 % akcií z privatizovaných podniků kupónovou metodou. Tato fáze privatizace opravdu zbrzdila její průběh u některých podniků, ale tehdejší politické vedení ji označovalo jako nezbytnou část pro vypořádání se s minulostí (Žídek, 2006: 159–161). Restituční se týkala pouze československých občanů s trvalým pobytem na území Československa. Proti tomuto legislativnímu kroku československé vlády se ohradili čeští emigranti ze Spojených států, kteří nemohli získat zpět svůj majetek. Skrze své zástupce v Kongresu Spojených států se snažili československou vládu přimět změnit své rozhodnutí. Upozorňovali na negativa pro československou ekonomiku v podobě nedostatku zahraničních investic, které sebou toto rozhodnutí přinese (Holý, 2010: 73).

V roce 1990 přijala vláda program transformace a připravila legislativu, která byla k jejímu spuštění potřebná. V únoru roku 1991 proběhla první aukce v malé privatizaci (Slaný, 2000: 29).

Většina podniků v rámci velké privatizace byla zprivatizována v prvních dvou vlnách smíšenou metodou, tj. že část prošla kupónovou metodou a část standardními metodami. První vlny se účastnilo 5,95 milionů občanů ČR (Holman, 2000: 57). V červenci roku 1991 byl vyhlášen seznam podniků, které byly určené k privatizaci, a v listopadu mohli občané kupónové knížky registrovat. V druhé polovině roku 1992 proběhla první vlna kupónové privatizace a byly provedeny zásadní restituice. V roce 1993 byla první vlna ukončena a byla zahájena registrace v druhé vlně (tehdy již v samostatné České republice), která proběhla následující rok (Slaný, 2000: 29–30). Té se účastnilo 6,16 milionů občanů ČR. Během těchto dvou vln bylo zprivatizováno celkem 1800 podniků (Holman, 2000: 57). Vzhledem k tomu, že druhá vlna byla vládou prezentována jako součást transformace a první vlna proběhla úspěšně, tak opozice proti ní nic nenamítala. Na Slovensku druhá vlna neproběhla (Tříška, 2000: 63). L. Židek ve srovnání těchto dvou vln kupónové privatizace zhodnotil, že o účast v druhé vlně byl větší zájem a více svěřovali občané své akcie do správy fondů. Ve druhé vlně byly častěji podniky privatizovány standardními metodami (Židek, 2006: 175–176).

Často je v publikacích zmiňována třetí vlna kupónové privatizace. Za tu je označováno přeskupování akcií podniků mezi samotnými investičními společnostmi v letech 1996–1997, hledání a nalezení konečných vlastníků. Začaly skupovat akcie bank a drobných účastníků a koncentrovat je ve svých portfoliích. Začaly se přeměňovat na holdingové společnosti, aby se na ně nevztahoval zákon o kolektivním investování a ony mohly obchodovat s uloženými akciemi bez omezení, které na ně stát uvalil (Holman, 2000: 59–60).

5.1 Implementovaná legislativa související s privatizací

V Československu neexistovala žádná právní úprava podnikání. První takové zákony byly až zákon č. 104/1990 Sb. o akciových společnostech a zákon č. 105/1990 o soukromém podnikání občanů, který ze soukromého podnikání již nedělal trestný čin jako dřívější legislativa. Privatizace proběhla ještě před tím, než byl přijat obchodní zákoník a veškerá příslušná legislativa k tržnímu hospodářství. To bylo často odsuzováno právě odpůrci šokové terapie. Vše se tedy stavělo na minimálním legislativním koridoru (Tříška, 2002: 23–24).

17. září 1990 přijalo Federální shromáždění návrh zákona o privatizaci státního majetku (Kubát, 2010: 18). 21. února 1991 Federální shromáždění schválilo tzv. transformační zákon č. 92/1991 Sb. o převodu majetku na jiné osoby, ve kterém je jasně

řečeno, že rozhodnutí o privatizaci se nedá přezkoumat soudem. Zákonem č. 171/1991 Sb. byl ustanoven Fond národního majetku a pravomoci týkající se převodu majetku byly dány do rukou ministerstva pro správu národního majetku (Kubát, 2010: 19). Fond národního majetku (dále jen FNM) byl založen roku 1991 a byla mu svěřena úloha instituce, která bude realizovat privatizační rozhodnutí vlády. L. Židek ve své publikaci Transformace české ekonomiky 1989–2004 srovnává názory autorů kupónové privatizace na jeho funkci: *„Okolnosti vzniku této instituce jsou rozporuplné. Fond byl na jaře 1990 součástí návrhu Vlasákova týmu, tedy české vlády. Reformátorům se ovšem tato myšlenka nelíbila. Ježek poznamenává, že měl být vytvořen jakýsi fond národního majetku (nebo obnovy), který měl mít „charakter nové plánovací komise“.* Klaus lituje, že se nepodařilo zabránit jeho vzniku. A Tříška považoval vznik FNM za levicový pokus zastavit privatizaci (snad mimo malé a zaměstnanecké) a do procesu „nacpat“ celonárodní holding“ (Židek, 2006: 162). Každý podnik, než byl zprivatizován, na sebe vypracoval privatizační projekt, to znamená, že navrhl, jaká jeho část bude jakými metodami privatizována. Přičemž konkurenční projekt mohl navrhnout kdokoli z veřejnosti. Takové projekty byly předloženy ministerstvu pro správu národního majetku. To jeden vybralo a doporučilo vládě ke schválení. FNM pak schválený projekt zrealizoval (Weigl, 2013: 32). Jeho úkolem bylo vydávat a distribuovat kupóny, sestavit seznam privatizovaných podniků a přeměnit je na akciové společnosti (Tříška, 2000: 22). V jeho čele stanul při jeho založení J. Muroň, právník, který byl podepsaný pod restitučními a privatizačními zákony. V roce 1999 byl nahrazen T. Ježkem. Vzhledem k tomu, že byl T. Ježek velmi respektovaný v politických kruzích, měl FNM silné postavení (Češka, 1999:110). Ke konci svého působení fond rozprodával své podíly ve firmách a v roce 2005 ukončil svoji činnost (Židek, 2006: 163). Původní funkce podle tvůrce opozičního návrhu privatizace Z. Šulce fondu nebyly splněny. FNM se stal pouze institucí, která přeměňovala vybrané podniky na akciové společnosti a vedla účet příjmů a výdajů (Šulc, 2002: 30).

Restituce byly založeny na dvou zákonech. První se zabýval obecnými restitucemi pro fyzické osoby a druhý se zaměřoval na výčtové restituce pro oprávněné právnické osoby. Problém byl s majetkem, který již nebyl v držení státu, ale v rukou jiných fyzických osob. Ten jim měl být odňat ve veřejném zájmu a za příslušnou úhradu od státu. A byl ošetřen mnoha podmínkami, aby mohlo k odejmutí dojít. Jedna z nich

byla, že musel být získán fyzickou osobou v rozporu s tehdejšími předpisy (Kubát, 2010: 20–21).

5.1.1 Privatizační metody

Mezi metody, které byly použity v průběhu privatizace, patřila veřejná aukce, kdy vyhrála nejvyšší nabízená cena (použito u velmi malých podniků), dále veřejná soutěž (sledovala se cena a specifické požadavky na vedení podniku, použito u malých podniků), přímý prodej předem určenému vlastníkovi¹⁹ (Škoda auto, Poldi Kladno, Bohemia Art, s. r. o.), transformace na akciovou společnost a následná privatizace prostřednictvím kupónové privatizace (69 % podíl v podniku Jitex Písek, a. s.), bezúplatný převod majetku – dílčím správním jednotkám, jednalo se o školy, obytné domy, aj.), využití zaměstnaneckých akcií a také byl majetek ponechán ve správě Fondu národního majetku. V praxi byla u podniku využita více než jedna privatizační metoda (Židek, 2006: 169).

Převládajícím způsobem privatizace se stala kupónová metoda (53,1 % všech akciových společností). Jako autoři této metody jsou označováni D. Tříška, T. Ježek a V. Klaus. Samotné kolo kupónové privatizace probíhalo v pěti fázích. V první fázi byly zaregistrovány investiční fondy. V druhé fázi proběhla registrace občanů, kteří si zakoupili kupónovou knížku. Ve třetí fázi byl účastníkům poskytnut seznam privatizovaných podniků a informací o nich. Ve čtvrté fázi, označované také jako nulté kolo, mohli občané svěřit svou knížku investičním fondům (Židek, 2006: 171–172). Každý dospělý občan Československa se mohl zaregistrovat a obdržet jednu kupónovou knížku za 1035 korun v hodnotě 1000 korun (rozdělených na deset lotů po sto bodech). Jednotlivý kupón opravňoval k nákupu podílu v daném podniku za hodnotu tisíc korun. Takový investiční kupón mohl být využit k investování prostřednictvím mnoha stovek nově vzniklých investičních fondů, nebo mohl být přímo v aukci, kde byly nabízeny kupóny, prodán (Hájek, 2000: 57). Teprve v páté fázi probíhala samotná privatizace. Po oznámení množství privatizovaných akcií si je investiční fondy na přepážce pošty objednaly. Jejich množství však nesmělo přesáhnout 20 % podíl daného podniku. Tyto objednávky zpracovalo Centrum pro kupónovou privatizaci. Pokud byla nabídka vyšší

¹⁹ Metoda předem určenému vlastníkovi byla založena na prodeji bez vypsání veřejné soutěže. O výběru nového vlastníka rozhodovala státní administrativa – privatizační úředníci. Prodej musel být schválen vládou. Tato metoda je kritizována (např. Kvalčová, 1992), že zvyšovala pravděpodobnost vlivu osobních kontaktů, korupce a známostí.

než poptávka, nebo jí byla rovna, byla objednávka uskutečněna. Pokud byla poptávka vyšší, ale jen maximálně o 25 %, pak byla objednávka poměrně zmenšena a privatizace byla uskutečněna. Ale pokud poptávka převyšovala nabídku právě o více než 25 %, pak privatizace neproběhla a investoři dostali nazpět své body (Žídek, 2006: 173). Příklad kupónové knížky je vidět v příloze – obr. č. 1. Tržní cena akcií se pak vytvářela skrze elektronické aukce na nově vzniklé Burze cenných papírů Praha a RM-systému. To jakou počáteční cenu budou akcie mít, vzešlo z kupónové privatizace a nebylo ji možné na začátku privatizace odhadnout. Někdy dosáhly násobků investic (Weigl, 2013: 33).

Hlavním úkolem investičních fondů bylo zamezit problému, že bude vlastnictví zprivatizovaných podniků velmi rozptýlené a nebude tudíž možná jejich správa akcionáři, jak bylo původně zamýšleno. Na rozdíl od Polska, kde investiční fondy vznikaly z podnětu státu a investování skrze ně byla pro účastníky povinná, mělo v Československu dojít k jejich spontánnímu vytvoření a dobrovolnému uložení kupónových knížek občanů v nich. Ale hlavní úkol fondů byl hned na začátku legislativně potlačen, když jednomu fondu bylo dovoleno vlastnit pouze 20 % akcií jedné společnosti²⁰. Vzhledem k tomu, že jejich úkolem mělo být podílet se na správě společností, ale s takto malým balíkem akcií jim to bylo ztíženo. Tento limit vysvětlili zákonodárci tak, že budou mít fondy alespoň diverzifikovaná portfolia. Jejich role v kupónové privatizaci byla značná. Vzhledem k jejich dobře vedené reklamní kampani a slibům v ní. Díky nim byla účast občanů na privatizaci veliká, což tehdejší vedení shledávalo jako svůj politický úspěch (Holman, 2000: 54–55). Holman uvádí, že zhruba 68 % účastníků svěřilo své kupónové knížky investičním fondům, nejvíce Harvardským fondům Viktora Koženého (Holman, 2000: 57).

²⁰ Tyto body v legislativě byly přejaty ze zahraničních tržních ekonomik, kde je množství investic do investičních instrumentů či oblastí limitováno zákonem nebo vyhláškou, aby bylo diverzifikováno riziko investičních portfolií.

6 Zhodnocení dopadů ekonomické transformace

Působení centrálně plánované ekonomiky mělo negativní vliv na ekonomickou výkonnost Československa a vedlo k propadu ve světových statistikách hospodářské vyspělosti. Transformační proces byl společností chápán jako rychlé odstranění deficitu ekonomické výkonnosti vzniklého za dob socialismu. Na počátku 90. let byl zaznamenán ekonomický propad, který souvisel s rozpadem RVHP, poklesem produkce těžkého a zbrojního průmyslu a otevřením trhu zahraniční konkurenci. Podle A. Slaného (Slaný, 2003) byl tento propad typický pro všechny postkomunistické země procházející transformací. Navzdory očekávání vlády byl však tento propad podstatně menší. Po rozdělení země se ekonomika pozvolna vzpamatovávala z prvotního propadu. Vrcholu tento proces dosáhl v letech 1995-1996, avšak záhy se začaly projevovat značné ekonomické potíže, související zejména s problémy bankovního sektoru a s vysokým deficitem platební bilance země (Slaný, 2003: 349–352). L. Židek hodnotí, že významným faktorem vedoucím ke krizi, bylo zejména slabé postavení vlád a jejich rozhodnutí. Pokud se však vláda chtěla udržet u moci, musela zohledňovat názory svých voličů, což ji vedlo k minimalizaci nepopulárních kroků, jako byly bankroty či cenové deregulace (Židek, 2006: 263). V letech 1996–1997 se rozšířila myšlenka o nepovedené modernizaci, jež otevřela cestu k moci politické levici. Ta však vládní transformaci dlouhodobě kritizovala. Tento kritický pohled společnosti zesílil na základě kauz, spojených s tunelováním investičních fondů, přebíráním transformačního dluhu bank státem a hospodářské recesi z let 1997–1998. Společnost vnímá za hlavního viníka nezdařené modernizace vládu, jež se nechala ovlivňovat skupinami, které využívaly podobu hospodářské proměny pro své vlastní účely. L. Kabele s odstupem času hodnotí, že vláda sice poměrně obstála ve vlastním přerodu, avšak ne až tak v normalizaci režimu. Podcenila legislativu a výběr vhodných ministrů spravedlnosti (konkrétně J. Kalvody, J. Nováka), kteří by se zasadili o dostatečný právní koncept transformace (Kabele, 2005: 293–294). Původní záměr transformace o hospodářských a institucionálních reformách soběstačně vedoucích k vysokému ekonomickému tempu růstu, nebyl v době krize (1997–1999) naplněn (Slaný, 2003: 352).

Privatizace se stala klíčovou součástí transformace české ekonomiky. Aby mohlo dojít k vytvoření tržního prostředí, muselo proběhnout i předání státních podniků do soukromých rukou. Cílem bylo najít státním podnikům nové vlastníky, kteří se

postarají o jejich restrukturalizaci, jenž zapříčiní jejich konkurenceschopnost v novém tržním prostředí. D. Dobešová tento cíl hodnotí jako nedostatečně naplněný. Podle ní noví vlastníci nevyužili dostatečně svá práva na to, aby vytvořili restrukturalizované a efektivně fungující podniky. Velkým problémem byly krátkodobé cíle podniků, jejich vysoká zadluženost a neefektivní zaměstnanecká politika, která vedla k vysoké zadluženosti (Dobešová, 2000: 131). Celkem byl zprivatizován majetek v účetní hodnotě 780 miliard, z toho 45 miliard v rámci malé privatizace, 25 miliard v rámci restitucí a zbylých 710 miliard v rámci velké privatizace (Žídek, 2006: 193). Fond národního majetku ve svých statistikách uvádí, že nejčastější využívanou metodou byla kupónová metoda privatizace (53,1 %), následovaná přímým prodejem domácím nebo zahraničním investorům (20,7 %) ²¹. Podíl využitých privatizačních metod reflektuje graf č. 1 uvedený v příloze. Cílem privatizace bylo převést státní podniky do soukromých rukou. Podle ročenky Hospodářských novin byl podíl nestátní sféry na tvorbě HDP v roce 1990 12,3 %, po skončení druhé vlny kupónové privatizace k 31. 12. 1994 pak 64,1 % a v roce 2002, kdy jsou ve výzkumu poslední známá data, tvořil tento podíl 80 % ²². Počáteční cíl o převodu státního majetku do soukromých rukou tak považují za naplněný. J. Kabele (Kabele, 2005) se pokusil o objektivní náhled na privatizační proces, ovšem z jeho textu je patrná kritika vládních kroků. *„Česká privatizace byla procesem, při jehož usměrňování získala ústřední vláda jen na čas větší manévrovací prostor. Nedá se sice říci, že ho svou nerozhodností zcela prohospodařila, nicméně tento prostor se poměrně rychle v letech 1993–1994 zužoval, když musela bezbolestně rozdělit republiku a vykazovat úspěšnost kupónové privatizace. Ta ovšem byla spíše efektivně rychlá. Trvala tři roky, nevyřešila problém velkých podnikatelských subjektů a legalizovala, jak říká Szelenyi, nadvládu manažerismu ještě asi větší měrou než v okolních zemích. Dočasně se zdál, že metoda tvrdé rétoriky a měkké sociální politiky bude české vládě poskytovat dostatečný manévrovací prostor pro zavedení hospodářské soutěže. Tyto iluze se ovšem v letech 1994–1995 rozplynuly v reálných zkouškách síly jejího postavení, které představovaly zákon o bankrotech, a problém privatizace bank. V obou případech vláda před blížícími se volbami řešení odložila“* (Kabele, 2005: 145).

²¹ Fond národního majetku České republiky: Výroční zpráva 2003. Praha: Akcent s.r.o., 2004.

²² Ročenka Hospodářských novin 2003. Praha: Economia, 2003.

Transformace ekonomiky na tržní hospodářství byla složitým procesem. Vláda musela provést mnoho komplikovaných rozhodnutí, které s odstupem času nebyly hodnoceny pozitivně (Žídek, 2006: 263). Ostrým kritikem privatizace se stala opozice, v čele s nezávislým ekonomem L. Mlčochem (viz Mlčoch, 1997). Odpůrci transformace ostře kritizovali stav po privatizaci a označovali jej za bankovní socialismus (Kabele, 2005: 138). V takové situaci se stát sice vzdal přímé role hospodaření v podnicích, ale skrze podíly v bankovních domech, měl na podniky stále rozhodující vliv (Mlčoch, 1997: 110). V důsledku toho, stát sice zprivatizoval velkou část svého majetku, ale vlastníky se staly banky, které privatizované podniky úvěrovaly. Banky jako držitelé kontrolních balíků, spojených s manažerským řízením podniku, ale neměly zájem provádět rozsáhlé restrukturalizační programy. Jejich cílem bylo včasné splácení úvěrů, které podnikům poskytly. S ohledem na velký podíl bank ve firmách, byl u podnikatelsky neúspěšných firem jejich bankrot často oddalován. Banky následně poskytovaly podnikům další úvěry, jenž se postupem času začaly v jejich bankovních bilancích hromadit (Švarcová, 2001: 59). Banky nesplňovaly mezinárodně uznávaná kritéria o kapitálové přiměřenosti a požádaly o pomoc stát. Pro tento účel byla zřízena Konsolidační banka, která převzala část špatných pohledávek. Vzniklý transformační dluh v celkové výši cca 200 miliard byl převeden na stát a na daňové poplatníky (Holman, 2000: 65–66). Při vypuknutí recese v letech 1997–1998 se problémy podniků přenášely skrze nesplácené úvěry na banky. V takové situaci bylo nezbytné banky privatizovat (Holman, 2000: 71).

Během privatizace sehrály klíčovou roli kromě poskytnutých úvěrů bank také investiční fondy. Jejich masivní kampaň přesvědčila mnoho lidí, aby se privatizace zúčastnili. Velký počet účastníků byl překvapením pro vládu, jenž tento výsledek vnímala jako svůj politický úspěch (Holman, 2000: 55). Po ukončení druhé vlny kupónové privatizace, kdy mohly fondy získat jen 20% podíl v podnicích, odkupovaly a shromažďovaly další podíly v podnicích. Cílem mnoha z nich bylo stát se majoritními vlastníky firem. Pokud se jim to povedlo, pak obsazovaly klíčová místa v podniku a většinou zde uplatňovaly své zájmy místo efektivního spravování podniku. Aby se vymanily se zákonných úprav jejich podnikání, přeměňovaly se na holdingové společnosti. Nemusely tak státním regulátorům sdělovat takové množství informací a měly volnější ruku v sestavování svých portfolií. Prvním takovýmto fondem byl HC&C. Tohoto trendu si samozřejmě všimli státní úředníci a implementovali dodatečnou

úpravu zákona. Velká časová prodleva těchto změn poskytla dostatečný prostor pro přeměnu téměř 135 investičních fondů. Tento jev a obejití zákona je označováno za prvopočátek k tunelování fondů (Veselá, 2011: 704–705). Nejznámějšími případy tunelování jsou Harvadské fondy V. Koženého a Poldi Kladno, spojené se jménem V. Stehlíka a R. Stehlíka. S investičními fondy je neodmyslitelně spjato jméno V. Koženého. D. Tříška, jako jeden z autorů kupónové privatizace, označil V. Koženého za člověka, který dělal jeho týmu největší starosti. Vzhledem k tomu, že byl z počátku jeho neoficiální poradce a již v počátcích kupónové privatizace byla jeho marketingová taktika v nesouladu s plány týmu o optimálním počtu účastníků kupónové privatizace. To se nejvíce projevilo v Koženého kampani „Jistota desetinásobku“ (Tříška, 2000: 79).

7 Závěr

Československá ekonomika postoupila v 90. letech 20. století rozsáhlou transformaci. Úkolem této práce nebylo zachytit celý její přerod, ale hlavní podstatu a kroky vedoucí k přechodu z centrálně plánované ekonomiky na tržní hospodářství. Z důvodu značné obsáhlosti tématu, se práce zaměřuje pouze na situaci a události rychlé privatizace první poloviny 90. let

Československo se v roce 1990 ocitlo na rozcestí ohledně toho, jak privatizovat státní podniky. Tzv. osmašedesátníci a zastánci sociálně-tržní strategie chtěli jen drobné změny v ekonomice v podobě privatizace malých podniků a zachování silné role státu v hospodářství. Zastánci gradualistické myšlenky se dožadovali pomalých změn, kdy mělo dojít nejprve k restrukturalizaci podniků, aby byly schopny přežít v tržním prostředí, a pak až k následující privatizaci do soukromých rukou. Jako vítěz vyšla z této debaty metoda šokové terapie, v jejímž konceptu mělo dojít v co nejkratší době ke všem transformačním změnám a podniky měly být nejprve privatizovány a až po té restrukturalizovány.

Hlavním cílem práce byla podrobná analýza průběhu privatizace a zhodnocení jejích důsledků. Detailně jsem analyzovala ekonomický systém centrálně plánovaného hospodářství a rozebrala reformy, které bylo nutné provést při transformaci na tržní ekonomiku. Dále jsem v rámci hlavního cíle uvedla v práci konkrétní strategie transformace ekonomiky a privatizace státního majetku a vítězný návrh detailně analyzovala.

Odpověď na otázku, na jakém principu fungovalo hospodářství před transformací, je na systému centrálně plánovaného hospodářství. V rámci něj docházelo k redistribuci směrem k méně rozvinutým státům. Stát významně ovlivňoval hospodářské procesy a nepodporoval soukromé podnikání. Vláda převzala v zemi podnikatelskou roli, kterou v tržní ekonomice běžně zastává vlastník podniku. V socialistickém systému neexistoval trh, na němž by cena byla tvořena střetem nabídky a poptávky. Ceny byly řízeny státní byrokracií.

Námětem další otázky bylo zjištění stavu hospodářství při zahájení transformace. Ceny byly řízeny státní byrokracií a uvnitř systému dlouhodobě narůstala skrytá inflace. Vedení státu svým neekonomickým přístupem zapříčinilo uskutečnění mnoha chybných kroků. Oproti západním zemím Evropy, byla československá

ekonomika na konci 80. let jen velice málo výkonná, avšak produktivitou se stále více přibližovala zemím Třetího světa. To negativně vnímali obyvatelé země, kteří začali ztrácet iluze o schopnosti socialistického systému efektivně zabezpečit potřeby obyvatelstva.

V jedné z analyzovaných otázek jsem se zaměřila na hlavní vládní a opoziční návrhy na transformaci ekonomiky a privatizaci státního majetku. Jednání o privatizaci probíhala na třech úrovních vlád – české, slovenské a federální. Nejvýznamnějšími dokumenty byly Strategie ekonomické reformy, vypracovaná Klausovým týmem na návrh F. Vlasáka, a Návrh strategie přechodu k tržní ekonomice z dílny ministrů české vlády na návrh V. Komárka. Výsledný návrh Scénáře ekonomické reformy byl kompromisem mezi představami české a federální vlády, byť v něm nakonec převážily myšlenky V. Klause. Mezi další návrhy, které jsou v práci zmiňované, patřil návrh J. Švejnara, koncepce tržní strategie, koncept tzv. třetí cesty, koncept alternativních přístupů k privatizaci od Prognostického ústavu ČSAV a návrh KSČM.

Poslední otázka byla směřována na podporu návrhu Scénáře ekonomické reformy obyvateli. Po převratu v roce 1989 podpořili Češi i Slováci přestavbu ekonomiky a mezi národy nebyl viditelný rozdíl v podpoře transformace. Jejich rozdílný pohled se ukázal později, při řešení tempa růstu transformačních reforem. Zatímco se většina Slováků stavěla za gradualistický průběh, Češi preferovali volbu šokové terapie. Mezi roky 1990-1993 se začaly objevovat rozdíly mezi pohledy obou národů. Zatímco Slováci se k nim stavěli negativně, u českých obyvatel převažovala podpora reforem v podobě, v jaké probíhaly. Průzkumy, prováděné v letech 1989-1998, se zabývaly postojem obyvatel k privatizaci části státního majetku pomocí kupónové metody. Výstupem těchto výzkumů byl nadpoloviční souhlas československých obyvatel s touto metodou, avšak s prodlužující se dobou od revoluce, se procento příznivců snižovalo. Kolem roku 1996 se ve společnosti rozšířila myšlenka o nepovedené modernizaci. Ta byla vyvolána kauzami spojenými s tunelováním investičních fondů, přebíráním transformačního dluhu bank státem a hospodářská recese z let 1997–1998.

Privatizace byla jedním z pilířů ekonomické transformace. Stala se radikální systémovou změnou, která měla za cíl nacházet vlastníky první, nikoliv ty konečné. Masová privatizace v Československu ve výsledku vyústila v mnohem více koncentrovanou vlastnickou strukturu, než bylo původně předpokládáno. Kontrola

podniků jejich strategickými vlastníky (v roce 1996 se jednalo především o investiční fondy a banky) povzbudila možnost provedení jejich restrukturalizace a i přes vysoké transformační náklady, byl účel pomocí privatizace splněn.

Poznámky

Použité zkratky

ČSAV – Československá akademie věd

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

FNM – Fond národního majetku

KDS – Křesťanská-demokratická strana

KDU-ČSL – Křesťanská demokratická unie – Československá strana lidová

KSČ – Komunistická strana Československa

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

MKDP – Meziparlamentní klub demokratické pravice

MMF – Mezinárodní měnový fond

ODA – Občanská demokratická aliance

OF – Občanské fórum

RVHP – Rada Vzájemné hospodářské pomoci

SB – Světová banka

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

Seznam použité literatury a pramenů

Použitá literatura

Åslund, Anders (2002). *Building Capitalism: The transformation of the Former Soviet Block* (Cambridge: Cambridge University Press).

Breinek, Pavel – Kouba, Luděk (2007). *Vybrané aspekty ekonomické výkonnosti z pohledu nové institucionální ekonomie: případ transformujících se ekonomik*. Příspěvek přednesený na Ekonomickém kroužku, Brno 23. 3: 2007. Dostupné na: http://vyzc.pef.mendelu.cz/dok_server/slozka.pl?id=39500;download=40979 (12. 3: 2014).

Bureš, Jan (2012). Přejchod k demokracii v Československu 1989–1992. In: Bureš, Jan – Charvát, Jakub – Just, Peter – Štefek, Martin, *Česká demokracie po roce 1989: Institucionální základy českého politického systému* (Praha: Grada Publishing), s. 41–152.

Dahrendorf, Ralf Gustav (1991). *Úvahy o revoluci v Evropě v dopise, který měl být zaslán jistému pánovi ve Varšavě* (Praha: Evropský kulturní klub).

Faltus, Jozef – Průcha, Václav (1994). *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století* (Praha: Oeconomica).

Gunther, Richard – Puhle, Hans-Jürgen – Diamandouros, P. Nikifors (1995). Introduction. In: Gunther, Richard – Puhle, Hans-Jürgen – Diamandouros, P., *The Politics of Democratic Consolidation* (Baltimore: JHU Press), s. 1–33.

Hájek, Ladislav (2000). Economic transformation in the Czech Republic – general outline. In: Cueto, C. – Hájek, L. eds., *Politics and economic in the czech transition* (Hradec Králové: Gaudeamus), s. 56–73.

Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír (2005). *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou*. Working paper č. 10/2005. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně. Dostupné na:

http://www.iips.cz/data/files/Analyzy_Working_Papers_pdf/hlousek-kopecek-konfliktni-linie.pdf (12. 3. 2014).

Hloušek, Vít (2002). Koncept konfliktních linií v západní politické vědě a jeho proměny. In: *Politologický časopis*. č. 4/2002. s. 398–414.

Holman, Robert (2000). *Transformace české ekonomiky* (Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku).

Holman, Robert (2005). *Dějiny ekonomického myšlení* (Praha: C. H. Beck).

Holý, Ladislav (2010). *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti* (Praha: Sociologické nakladatelství).

Huntington, Samuel P. (2008). *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Just, Peter (2012). Vývoj ústavních institucí politického systému ČR. In: Bureš, Jan – Charvát, Jakub – Just, Peter – Štefek, Martin, *Česká demokracie po roce 1989: Institucionální základy českého politického systému* (Praha: Grada Publishing), s. 153–230.

Kabele, Jiří – Hájek, Martin (2008). *Jak vládli? : průvodce hierarchiemi reálného socialismu* (Brno: Doplněk).

Kabele, Jiří (2005). *Z kapitalismu do socialismu a zpět: teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky* (Praha: Karolinum).

Klaus, Václav (1991). *Cesta k tržní ekonomice: (Výběr z článků, projevů a přednášek v zahraničí)* (Praha: TOP Agency).

Klaus, Václav (1995). *Ekonomická teorie a realita transformačních procesů* (Praha: Management Press).

Kubát, Čestmír (2010). *Jak to bylo doopravdy* (Praha: Ottovo nakladatelství).

Kubát, Michal (2003). *Postkomunismus a demokracie* (Praha: Dokořán).

Kuklík, Jan (2010). *Znárodněné Československo* (Praha: Auditorium).

Landau, Zdeněk – Průcha, Václav (1995). Systém centrálně plánovaných ekonomik v zemích střední, východní a jihovýchodní Evropy a příčiny jeho rozpadu. In: Váňa, Daniel, *Systém centrálně plánovaných ekonomik v zemích střední a jihovýchodní Evropy a příčiny jeho rozpadu* (Praha: Vysoká škola ekonomická), s. 9–32.

Linz, Juan L. – Stepan, Alfred (1996). *Problems of Democratic Transition nad Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore: JHU Press).

Linz, Juan. J. – Stepan, Alfred – Gunther, Richard (1995). Democratic transition nad Consolidation in Southern Europe, with Reflections on Latin America and Eastern Europe. In: Gunther, Richard – Puhle, Hans-Jürgen – Diamandouros, P., *The Politics of Democratic Consolidation* (Baltimore: JHU Press), s. 77–123.

Machonin, Pavel (1997). *Sociální transformace a modernizace: k výstavbě teorie společenských změn v evropských postkomunistických zemích* (Praha: Sociologické nakladatelství).

Mládek, Jan (2000). Kupónová privatizace – politický úspěch, ekonomické selhání. In: Tříška, Dušan – Klaus, Václav eds., *Kupónová privatizace* (Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku), s. 124–130.

Mlčoch, L. (1997). *Zastřená vize ekonomické transformace* (Praha: Karolinum).

Slaný, Antonín (2000). Proces transformace české ekonomiky. In: Ondrčka, Pavel, *Specifika transformačního procesu ČR: sborník prací katedry ekonomie* (Brno: Masarykova univerzita).

Slaný, Antonín (2003). *Makroekonomická analýza a hospodářská politika* (Praha: C. H. Beck).

Sojka, Milan (2002). *Alternativní scénáře transformační strategie československé ekonomiky na počátku 90. let a jejich teoretická východiska*. Working paper č. 21/2002. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. Dostupné na: <http://ies.fsv.cuni.cz/default/file/download/id/684> (13. 3. 2014).

Spěváček, Vojtěch (2002). *Transformace české ekonomiky: politické, ekonomické a sociální aspekty* (Praha: Linde).

Staniszki, Jadwiga (2006). *Postkomunismus: zrod hádanky* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Škaloud, Jan (1995). Role politických faktorů v procesu rozpadu plánovaných ekonomik. In: Váňa, Daniel, *Systém centrálně plánovaných ekonomik v zemích střední a jihovýchodní Evropy a příčiny jeho rozpadu* (Praha: Vysoká škola ekonomická), s. 70–76.

Šulc, Zdislav (2002). *Vize a skutečnost české transformace: k historii sporů o strategii přechodu k tržní ekonomice* (Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky).

Šulc, Zdislav (2009). *Zjeviště a zákulisí české politiky a ekonomiky: vzpomínky novináře a ekonoma 1945–1995* (Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky).

Švarcová, Jena (2000). Stav a problémy privatizace v ČR. In: Ondrčka, Pavel, *Specifika transformačního procesu ČR: sborník prací katedry ekonomie* (Brno: Masarykova univerzita).

Švejnar, Jan (1990). *Strategie ekonomické přeměny Československa* (Praha: Lidové noviny).

Tomass, Mark (1999). A decade of Conflicts in Czech Economic Transformation. *Journal of Economic Issues* 1999 (2), s. 315–324.

Tříška, Dušan. (2002). Východiska, cíle a principy provedení kupónové privatizace. In: Tříška, Dušan. – Klaus, Václav. eds., *Kupónová privatizace* (Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku), s. 11–92.

Večerník, Jiří – Matějů, Petr, eds. (1998). *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998* (Praha: Academia).

Vodička, Karel – Cabada, Ladislav (2011). *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál).

Vodička, Karel (2011). Politický systém komunistického Československa. In: Vodička, Karel – Cabada, Ladislav (2011). *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál).

Weigl, Jiří. Proč se dnes vracet ke sporu o privatizaci In: Weigl, Jiří – Klaus, Václav eds. *Dnešní polemika o včerejší privatizaci* (Praha: Institut Václava Klause), s. 27–36.

Zbořilová, Hana – Žídek, Libor (2005). *Washingtonský konsensus v české ekonomické praxi*. Working paper č. 6/2005. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Dostupné na: <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2005-06.pdf> (11. 3. 2014).

Žídek, Libor (2006). *Transformace české ekonomiky: 1989–2004* (Praha: C. H. Beck).

Prameny

Česká republika. *Ústava České republiky*. In Sbíрка zákonů, Česká republika. 1992, roč. 1993.

Československá republika. *Ústava Československé socialistické republiky*. In Sbíрка zákonů, Česká republika. 1960, roč. 1960.

Fond národního majetku České republiky: Výroční zpráva 2003. Praha: Akcent s.r.o., 2004.

Ročenka Hospodářských novin 2003. Praha: Economia, 2003.

Resumé

In Czechoslovakia, in the post-communist transformation, the state property was privatized by the method of shock. This method was ~~That~~ enforced ~~at first the then by~~ ~~the then~~ federal ~~Minister of~~ Finance Minister and, after 1992 ~~by~~, the Prime Minister V. Klaus, after a debate within the government and ~~with~~ opposition parties. ~~The gradualist~~ ~~His main opponents become idea s~~ supporters and ~~proponents of the gradualist idea of~~ ~~the~~ social market economy ~~proponents became his main opponents. In it won the elections~~ ~~He won~~ in 1992 ~~the elections~~, in which is proposal ~~was was~~ supported ~~also~~ by the public. ~~Enterprises Companies were have been in large quantities largely~~ privatized in private hands, ~~of which~~ ~~In a 50 % of the privatization cases, a coupon method half~~ was used ~~coupon method~~. ~~That is~~ means that the participants ~~were given~~ ~~had gotten~~ privatization coupon books ~~for for~~ which ~~they could~~ ~~they could have~~ obtained ~~ed~~ shares in selected companies. ~~The His~~ books ~~could have been~~ ~~ean~~ also delegated ~~to~~ the investment funds, which ~~is~~ today ~~is considered~~ negative ~~viewed very negatively, after by~~ cases of tunneling. The contemporary ~~e~~ Economists are divided ~~today~~ on its supporters and critics. ~~A~~ among its biggest critics ~~from the politicians belong~~ V. Komarek and M. Zeman.

Přílohy

Tabula č. 1 Alternativní přístupy ke scénáři přechodu k tržní ekonomice

Opatření podle vládního scénáře	PgÚ ČSAV	PgÚ SAV	EÚ ČSAV	VŠE Praha	Československé Ekonomické fórum
Makroekonomická stabilita	+	+	+	+	+
Malá privatizace	+	+	+	+	+
Velká privatizace – standardní metody	+	+	+	+	+
Velká privatizace – kupónová metoda	-	-	+-	-	-
Fnm	+	+	+	+	+
Liberalizace vnitřních cen k 1.1.1991	+	+	+	-	+
Zavedení vnitřní směnitelnosti čs. Měny	-	-	+	-	-
Navrhovaný kurs Kč/USD	16-17	18	?	?	17
Sociální souvislosti	++	++	+	+	+
Strukturální politika	++	+	+	++	+

Zdroj: Slaný, 2000: 22.

Poznámky:

+ ano

- ne

++ silný důraz

? neuvádí konkrétní výši

Obrázek č. 1 Příklad kupónové knížky

REGISTRAČNÍ KARTA II Nabyvací cena 1000 Kčs

Číslo kupónové knížky: 00012404-0

VZOR PÍSMO

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
A	A	B	C	Č	D	Š	E	Ě	
Ě	F	G	H	I	Ī	J	K	L	Ĺ
L	M	N	Ň	O	Ů	Š	Ů	P	
Q	R	Ř	S	Š	T	Ť	U	Ú	
Ů	Ů	V	W	X	Y	Ź	Ž		

Vyplňte příloženou čepici propisovací rtíčkou číselně podle předepsaného vzoru písmo do vyznačených rámečků.

Datová a podpisová pole:

- Datová a podpisová pole: číslo kupónové knížky
- Datová a podpisová pole: číslo příloženého propiska
- Datová a podpisová pole: číslo příloženého propiska
- Datová a podpisová pole: číslo příloženého propiska

Stamp: 1000 Kčs, CSFR, KUPONOVÁ KNÍŽKA

Číslo kupónové knížky: 00012404-0

A Číslo kupónové knížky: 00012404-0

B Číslo kupónové knížky: 00012404-0

Číslo kupónové knížky: 0123456789 **C**

00012404-0 Číslo příloženého propiska: 01

00012404-0 Číslo příloženého propiska: 01

00012404-0 Číslo příloženého propiska: 01

1 příložených propisků

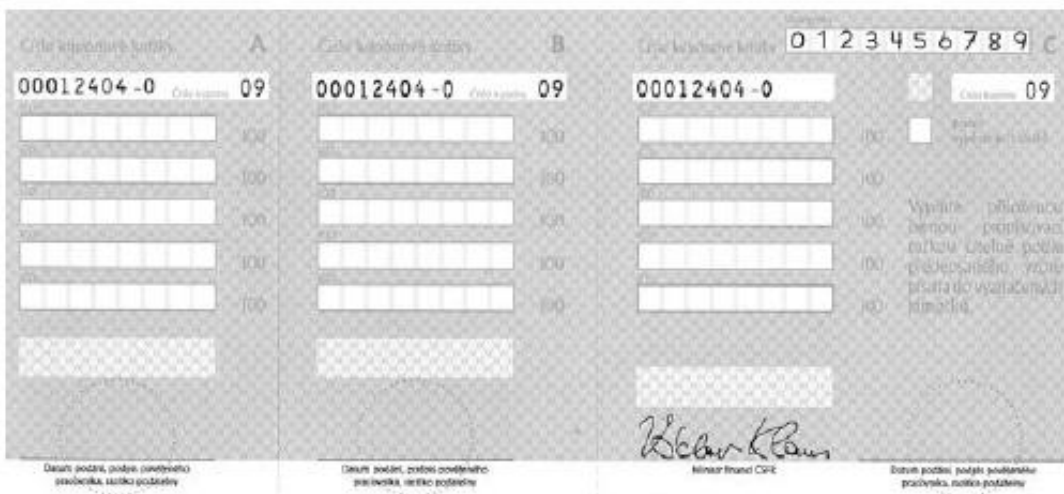
Vyplňte příloženou čepici propisovací rtíčkou číselně podle předepsaného vzoru písmo do vyznačených rámečků.

Datová a podpisová pole:

- Datová a podpisová pole: číslo kupónové knížky
- Datová a podpisová pole: číslo příloženého propiska
- Datová a podpisová pole: číslo příloženého propiska
- Datová a podpisová pole: číslo příloženého propiska

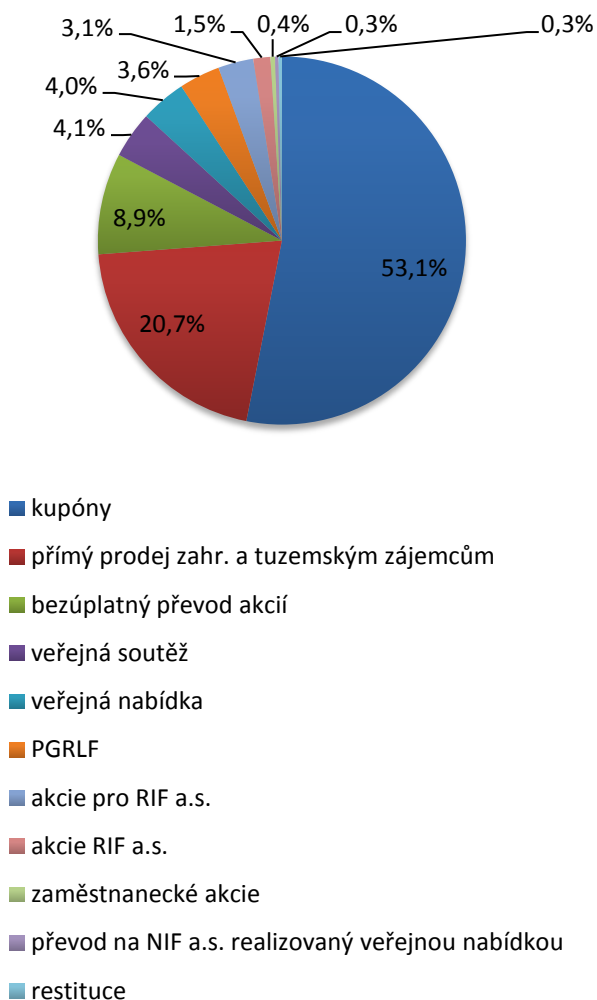
Stamp: 1000 Kčs, CSFR, KUPONOVÁ KNÍŽKA

Handwritten signature: Karel Klauz

Zdroj: Trška, D. – Klaus, V. eds., *Kupónová privatizace* (Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku).

Graf č. 1 Formy privatizace akcií – od počátku privatizace do konce roku 2003
 (v % nominální hodnoty)

Zdroj: Fond národního majetku České republiky: Výroční zpráva 2003. Praha: Akcent s.r.o., 2004.